ZOZOLALA

Tweemaandelijks stripinformatieblad *December 2000 / Januari 2001* 115

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat tweemaandelijks verschijnt. ZozoLala is gratis voor de klanten van onderstaande stripwinkels. Verantwoordelijke uitgever: Stichting Zet.El

ALKMAAR
BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP / 072 - 512 19 16

ALMERE
RATAPLAN
Grote Markt 195
1315 JE / 036 - 534 39 95

AMSTERDAM
KRASSER
Tussenmeer 329
1069 DR /020 - 6191858

LAMBIEK
Kerkstraat 78
1017 GN / 020 - 626 75 43

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX / 020 - 684 29 23

NOU MOE !?!
Krugerplein 17
1092 KA / 020 - 693 63 45

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC / 020 - 668 47 64

ANTWERPEN
BEO
Hopland 15
2000 / 03 - 233 25 36

BUDDY'S
Meir 125 (1e verd.)
2000 / 03 - 232 16 31

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 / 03 - 234 23 47

APELDOORN
DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK / 055 - 542 72 02

ASSEN
PLOK, STRIPS EN EH...
Stationstraat 1 DINGES!
9401 KV / 0592 - 31 32 92

ARNHEM
DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH / 026 - 442 09 09

BERGEN OP ZOOM
GILLES DE GEUS
Bosstraat 4 (passage)
4611 NC / 0164 - 24 74 62

BREDA
FRANKA
Torenstraat 9 (passage)
4811 XV / 076 - 521 41 53

BRUGGE
DE STRIEP C.V.
Katelijnestraat 42
8000 / 050 - 33 71 12

BRUSSEL
HET B-GEVAAR
Greepstraat 15
1000 / 02 - 513 14 86

DELFT
BUL SUPER
Breestraat 18 - 22
2611 RG / 015 - 212 60 97

DEN BOSCH
SILVESTER
Snellestraat 8
5211 EN / 073 - 690 14 60

DEN HAAG
HAAGSE STRIPSHOP
Wagenstraat 133
2512 AT / 070 - 363 41 15

MIEKE'S STRIPTIEK
Chasséstraat 71
2518 RW / 070 - 365 07 38

DEN HAAG
WALK IN
Herengracht 13
2511 EG / 070 - 364 63 36

DORDRECHT
SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ / 078 - 614 20 12

EINDHOVEN

ENSCHEDE
DE STRIP-AAP
Javastraat 22
7512 ZJ / 053 - 430 52 61

GEEL
ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 / 014 - 58 43 80

GENT
PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 / 09 - 227 70 86

GOES
HET PAARD VAN TROJE
Langevorststraat 2
4461 JP / 0113 - 21 46 91

GRONINGEN
MODERN PAPIER
Pelsterstraat 20
9711 KL / 050 - 313 25 21

HAARLEM
STRIPWINKEL BEEDEE
Anegang 42
2011 HS / 023 - 531 01 68

HALLE
DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 / 02 - 356 15 69

HASSELT
WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 / 011 - 22 82 00

HELMOND
DE BOEKENWURM
Heistraat 60
5701 HP / 0492 - 59 08 83

HOORN
HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR / 0229 - 21 86 23

KAMPEN
DE FANTAST
Burgwalstraat 7
8261 HJ / 038 - 332 03 25

LEEUWARDEN
DE BALLOON EXPRESS
Korfmakersstraat 1
8911 LA / 058 - 213 21 46

DE RAT
Voorstreek 83
8911 JL / 058 - 215 16 00

LEIDEN
DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC / 071 - 512 84 04

LEIDSE STRIPSHOP
Aalmarkt 4
2311 EC / 071 - 512 18 02

LEUVEN
HET BESLOTEN LAND
Parijsstraat 16
3000 / 016 - 22 58 40

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 / 016 - 23 55 86

MECHELEN
DE STRIPKEVER
p/a Leermarkt 50 b.024
2800 / 015 - 21 76 05

COMIC STRIPS
Hoogstraat 28
2800 / 015 - 42 06 50

MIDDELBURG
HET PERRON
Sint Janstraat 13
4331 KA / 0118 - 63 47 47

NIJMEGEN
DE NOORMAN
Van Welterenstraat 45a
6511 MC / 024 - 32 26 146

OOSTENDE
DE STRIEP
Paulusstraat 36
8400 / 059 - 51 54 60

ROESELARE
WILLI'S WERELD
H. Horriestraat 20
8800 / 051 - 24 64 15

ROTTERDAM
YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL / 010 - 433 17 10

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER / 010 - 413 20 70

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 HC / 010 - 466 43 68

DICK BOS
Junolaan 2
3054 PW / 010 - 461 31 47

SINT TRUIDEN
DE GALLIER
Beekstraat 58
3800 / 011 - 67 17 39

SCHIEDAM
't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3112 GB / 010 - 426 25 84

TILBURG
TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN / 013 - 535 83 19

TORHOUT
't STRIPJE
Oostendestraat 32
8820 / 050 - 21 71 82

TURNHOUT
TISTJEN DOP
Paterstraat 96
2300 / 014 - 42 88 29

UTRECHT
PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR / 030 - 231 84 72

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR / 030 - 233 43 57

VEENENDAAL
THE DROWNING MAN
Scheepjeshof 8
3901 CV / 0318 - 561 093

VENLO
BOLSTER
Grote Kerkstraat 14
5911 CH / 077 - 354 40 69

WAREGEM
BLITZ
Stormstraat 147
8790 / 056 - 610 158

ZWOLLE
DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH / 038 - 422 10 77

Stripmakers aller landen

Een kleine honderd jaar na Marx is het zover. Ook striptekenaars beginnen zich, in navolging van beroepsgroepen zoals grafici, journalisten en fotografen, te organiseren. Ook zij ontdekken hoe handig het is als je je als groep presenteert. Een paar recente voorbeelden van die samenwerking zijn de bijna volledig geslaagde boycot van de Stripdagen in Den Bosch en de succesvolle presentatie van een groep tekenaars op de Buchmesse in Frankfurt. Een aantal tekenaars noemde zichzelf nukomix, zette een eigen website op (www.nukomix.nl), belde met de organisatie van de Messe waar men dit jaar met 'Faszination Comics' de strip wilde promoten en kreeg na het rondsturen van een aantal persberichten aandacht in de landelijke media.

Dit bevestigt de indruk dat tekenaars voortaan hun eigen belangen moeten behartigen en dat ze dit niet meer moeten overlaten aan derden zoals het Stripschap. Voorafgaand aan de Stripdagen werd op internet door tekenaars gediscussieerd over de rol van het Stripschap en wie er nu eigenlijk wordt vertegenwoordigd door die club. Uiteindelijk vertegenwoordigt het Stripschap een groep striplezers en verzamelaars, maar niet de makers. Als de media echter een centraal aanspreekpunt zochten om snel iets te weten te komen over een bepaalde ontwikkeling binnen de stripwereld, was het Stripschap een van de weinige opties. Het heeft lang geduurd voordat dit besef doordrong tot de stripmakers, maar het kwartje is toch gevallen. Voortaan zullen tekenaars hun eigen boontjes doppen en zichzelf vertegenwoordigen. Nog een aanwijzing dat 'de strip volwassen' wordt. Niet alleen artistiek gaat het de Nederlandse strip voor de wind, ook de randvoorwaarden die noodzakelijk zijn voor professioneler stripklimaat worden stukje bij beetje verwezenlijkt.

Colofon

Redaktie: Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis, Hans van Soest, Toon Dohmen, Karin van Wylick en Gerard Zeegers.
Lay-out: Xander Elink Schuurman & Isabel Verboven.
Vaste medewerkers: Marq van Broekhoven, Anton Damen, Nastke Hartjes, VLRQ, Len Bunte, Bert Meppelink, Peter de Wit, Mark Horemans, Pieter van Oudheusden en Fons van Erp.
Ook werkten mee: Tim Vanderweyen, Gerrie Hondius, Jean-Philppe Stassen, Steven Dupré, Marcel Lagerwerf, Markus, Paul Lucassen en Janko Bosch.
Druk & Afwerking: Drukkerij Wilco (Amersfoort).
Bij de voorplaat: *Tanger*, prent van Stassen.

Abonnementen zijn mogelijk voor één jaar (*f* 20,00 / BF 370) of voor twee jaar (*f* 33,00 / BF 600). Belgische CJP-houders betalen per jaar BF 320, of per twee jaar BF 500.
Abonnementen gaan in na storting van het totaalbedragop Postbank giro 3253937 (NL) of Postgirorekening 000 - 1648840584 (B) t.n.v. Stichting Zet.El. te Bilthoven o.v.v. je eigen adres en evt. je CJP-nummer.
Copyright 2000 bij Stichting Zet.EL. Overname van artikelen, strips, of illustraties enkel in overleg met de uitgever.
Oplage: 8.000 exemplaren
ISSN: 1382 - 8630

Redaktieadres ZozoLala: Postbus 344, 3720 AH Bilthoven, Nederland
E-mail: hvsoest@gpd.nl

"Ook de daders hebben nachtmerries"

Jean-Philippe Stassen over Rwanda

Al enkele jaren baart Jean-Philippe Stassen opzien met zijn kleurrijke klare-lijnportretten van migrantenkinderen. Met zijn meest recente boek Deogratias slaat de auteur van Brieven uit de bar, Thérèse en Luis, de Portugees een nieuwe weg in. In Deogratias toont Stassen op meeslepende wijze hoe een jonge Rwandees zichzelf verliest tijdens de genocide die in 1994 zijn land tot een hel maakt.

In het voorwoord van zijn nieuwe boek zet Stassen gelijk de toon: "Dit album werd gedicteerd door woede. Ik wilde laten zien wat de cijfers verhullen: dat het drama over mensen gaat, met hun eigen geschiedenis, hun eigen leven. Dat het om echte mensen gaat en dat zij niet anders zijn dan wij." Vanuit dit intense onbehagen schetst Stassen de levensloop van de jonge Hutu Deogratias. Hoe Deogratias opgroeit op het platteland en op school les krijgt over de etnische verschillen in zijn land. Hoe de jongen verliefd wordt op de frisse Tutsi-meiden Apollinaire en Benigne. En hoe de jonge "Hutu next door" zich uiteindelijk tegen hen keert. Het is een kleine geschiedenis, die het bijna onvoorstelbare Rwandese drama van één miljoen slachtoffers op een totale bevolking van zeven miljoen tastbaar maakt. Om te kunnen begrijpen hoezeer het opzienbarende *Deogratias* een keerpunt vormt in Stassens werk, laten we de in Parijs woonachtige Belg zelf aan het woord.

Toeval

Ondanks zijn inmiddels respectabele oeuvre is Stassen nog steeds relatief onbekend in de stripcultuur. In de gezaghebbende Franstalige stripencyclopedie van Larousse ontbreekt zijn naam en ook een uitgebreide zoektocht op internet levert bar weinig achtergrondinformatie op. Stassen: "Ik ben in 1966 geboren, iets buiten Luik. Die stad vormde het decor van mijn kinderjaren en een deel van mijn tienertijd. Toen ik een jaar of veertien was, had ik een echte 'rock 'n roll-houding' en beging ik nogal wat stommiteiten.

Deogratias

Zo werd ik op een dag betrapt door de politie en kreeg ik een flinke boete. Om die te kunnen betalen, kon ik gelukkig via een Marokkaanse vriend van me een betaalde strip in opdracht maken over migratie. Ik was amper vijftien, dus het werd een achteraf nogal naïef verhaal over de lotgevallen van een jonge Marokkaan in België. Dat was mijn eerste kennismaking met het stripmaken. Op mijn zestiende verliet ik Luik om kriskras door Europa te gaan reizen. Zo ging ik naar punkconcerten in Parijs - ik was gek van The Clash - en trok ik veel op met de mensen van de punkband waarvoor ik als roadie werkte. Met die band kwamen we ook meer dan eens in Frankrijk en Nederland. Tussen het touren door pionierde ik met graffiti en maakte ik af en toe wat tekeningen voor het muziekblad van een vriendin. Zo tekende ik in de loop van de tijd heel wat af zonder ooit expliciet de bedoeling te hebben strips te maken. Het stripwereldje ben ik eigenlijk heel toevallig ingerold. Scenarist Denis Lapière zocht een tekenaar en op dat moment kon ik wel wat geld gebruiken."

En zo debuteert Jean-Philippe Stassen al op zeventienjarige leeftijd op scenario van Lapière met de zwart-humoristische stripbundel *Bahamas*. Daarop volgt het eveneens door Lapière geschreven *Bullwhite*, een strip over de heksenjacht op vermeende "communisten" in Hollywood tijdens het McCarthy-tijdperk. In dit vroege werk bouwt Stassen overduidelijk voort op de klare-lijnstrips van Hergé en Ted Benoit. Na het afronden van de twee boeken laat Stassen zijn tekentafel voor wat hij is. Hij pakt zijn rugzak en gaat ruim twee jaar lang op reis, ditmaal buiten Europa, onderweg de kost bij elkaar scharrelend met baantjes in restaurants en bars. Vooral een lange reis naar Marokko maakt diepe indruk en vormt het begin van een langdurige passie voor het Afrikaanse continent. "Mijn beste vriend in Luik was Marokkaans. Bovendien speelde, zoals zo vaak bij mij, het toeval een rol. Begin jaren tachtig was het nogal een gespannen politieke situatie in Marokko. Desondanks had ik er een soort droomleven. De fraaie huizen, het prachtige landschap, het heerlijke eten, de grappige oude vrouwtjes, voor mij was het allemaal fantastisch."

Weer terug in België stelt Stassen een expositie samen van de gouaches die hij in Noord-Afrika heeft gemaakt. De expositie is een aangename verrassing voor Lapière en de twee raken aan de praat over Stassens reiservaringen. Daarop stelt Lapière voor een scenario te schrijven op basis van Stassens reisverhalen. Dat wordt het tweeluik *Brieven uit de bar*, dat mede dankzij het geïnspireerde tekenwerk van Stassen uitgroeit tot een moderne klassieker. De strip is getekend in een soort turboversie van de klare lijn: dikke zwarte lijnen, heldere kleuren. Een verleidelijke, makkelijk leesbare stijl, die meer dan eens met de strakheid van glas-in-loodramen is vergeleken. Als belangrijke invloeden noemt Stassen Hergé en vooral David B. "Hergé bewonder ik om zijn vertelstijl, de volstrekt heldere manier waarop hij een verhaal weet te brengen. Maar voor mij is David B. belangrijker. Zijn werk is erg intelligent en erg mooi, echt goed. De enige keer in mijn leven dat ik echt door het lezen van een strip werd ontroerd, bijna tot tranen toe, was bij een verhaal van hem. Een strip over een kalief en zijn harem, als ik het me goed herinner."

Stassen werkt zijn variant van de klare lijn verder uit in zijn daaropvolgende solo-albums *Luis, de Portugees* en *Thérèse*. "Na *Brieven uit de bar* wilde ik mijn strips liever geheel in eigen hand houden," blikt Stassen terug. "Dus ook zelf het scenario schrijven en zo ontdekken waar het fout liep in mijn werk en wat er goed aan was. Voor elk van deze boeken heb ik dan ook heel bewust naar een eigen literaire benadering gezocht. *Luis, de Portugees* is bedoeld als een realistisch lied, een Frans chanson, compleet met een refrein en coupletten. *Thérèse* is meer een fabel." Stassens zoektocht levert twee wisselvallige strips op, waarin geslaagde en minder geslaagde vondsten elkaar afwisselen. Het lijkt alsof de tekenaar zonder de structuur van een scenarist moeite heeft zijn vorm te vinden.

Persoonlijke betrokkenheid

En dan is er *Deogratias*, waarin Stassen eindelijk weer de bezieling van *Brieven uit de bar* lijkt te hebben teruggevonden. *Deogratias* moest draaien om onzekerheid, om de spanning die onder het oppervlak voelbaar is, zegt Stassen. Dat die elementen goed uit de verf komen, zal te maken hebben met Stassens persoonlijke betrokkenheid bij het onderwerp. "Ik heb het boek gemaakt voor enkele Rwandese vrienden van me op wie ik erg gesteld ben. Nee, wie het zijn of hoe ik ze heb leren kennen kan ik niet zeggen. Dat is te privé, te pijnlijk ook." Ook over het waarom van deze geheimzinnigheid houdt Stassen de lippen stijf op elkaar. Wel wil hij kwijt dat hij enkele van deze vrienden eind 1996 in Rwanda heeft opgezocht, dus tweeënhalfjaar na de massale moordpartijen van 1994. "Toen ging ik zeker niet naar Rwanda met het idee er een strip over te maken. Ik had andere redenen. Ik wilde er mijn vrienden opzoeken en naar de plaatsen gaan waar sommige mensen die ik kende zijn gedood. Om er grafstenen te plaatsen en hen te gedenken. Tegelijkertijd was ik verontwaardigd over wat ik om me heen zag en hoorde, en hoe dat werd weergegeven in de Europese media.

Daardoor ging ik het onontbeerlijk en noodzakelijk vinden om te praten over wat er echt gebeurd is in Rwanda. Een voorbeeld: ik was in de vluchtelingenkampen in Burundi. Dat was in 1997, toen er nog steeds oorlog woedde in het noorden van Rwanda. Ik zag dat elke dag mensen uit de kampen de grens overstaken om in Rwanda mensen te doden. Ondertussen gingen er miljoenen dollars naar de vluchtelingenkampen en werden zo indirect de moordenaars die vanuit die kampen opereerden ondersteund. De Westerse pers deed voorkomen alsof de vluchtelingenkampen alleen bevolkt werden door slachtoffers. Dat vond ik absoluut onverdraaglijk."

Uitvergroting

Deogratias is een strip gebaseerd op een gewapend etnisch conflict. Een actueel onderwerp, dat opvallend genoeg eerder dit jaar ook al centraal stond in Joe Sacco's *Safe area Gorazde*. Het is verleidelijk beide boeken naast elkaar te leggen. Sacco levert een nauwgezet journalistiek portret van een Oost-Bosnische stad, Stassen een fabel over morele verantwoordelijkheid. Voor de weergave van de achtergronden van het conflict voert Sacco zichzelf in kaderteksten op als scherpzinnig en relativerend waarnemer, in *Deogratias* ontbreken dergelijke tekstblokken totaal en dragen alleen dialogen het verhaal. Stassen kent de vergelijking met Sacco's strip. Hoewel hij Sacco's boek sympathiek vindt, stonden hem andere dingen voor ogen. De historische achtergronden van het etnische conflict zitten in *Deogratias* daardoor meer tussen de regels. Bij het radiostation Mille Collines dat het avondprogramma onderbeekt met ingelaste boodschappen dat de Hutu-milities na de moordpartijen welverdiend van hun alcohol en wiet kunnen genieten: "Onze krijgers mogen rusten. Morgen wacht weer een zware dag." Of bij de flash-back naar het schoollokaal van de jonge Deogratias op het moment dat zijn leerkracht de etnische onderscheiden in Rwanda uit de doeken doet. "De werkwijze van Joe Sacco in *Safe area Gorazde* is niet mogelijk voor Rwanda," beweert Stassen. "Dat werkt niet voor dat land. De hele situatie, zowel voor als na de genocide, is zo complex dat ik door middel van het beeldverhaal dat ik erover gemaakt heb er maar één aspect van kan laten zien. Het was niet mijn bedoeling eventjes de hele politieke en historische achtergrond uit te leggen. Er zijn mensen, specialisten die al jarenlang met het onderwerp bezig zijn, die dat veel en veel beter kunnen dan ik. Met *Deogratias* wilde ik puur het menselijke aspect naar voren brengen en respect tonen voor de mensen die gestorven zijn."

Een strip als *Safe area Gorazde* strookt ook niet met Stassens opvatting van wat een stripboek moet zijn. Helderheid en eenvoud zijn voor de klare-lijnliefhebber essentieel. De gelaagdheid die stripmakers als Baudoin en Martotti in hun werk leggen, staan - hoewel Stassen hun virtuositeit bewondert - hem zelf nadrukkelijk niet voor ogen. Stassen vindt het al snel te modieus, te veel buitenkant. "Wanneer ik een verhaal maak, wil ik graag dat de mensen het verhaal begrijpen. Daarom is de klare lijn voor mij zo belangrijk. Daarover discussieer ik ook regelmatig met vrienden van mij uit de theaterwereld. Naar mijn idee wordt in het theater veel te vaak een ingenieuze mise en scène gebruikt om te verhullen dat de makers eigenlijk niets te vertellen hebben. Dat vind ik echt heel vermoeiend. Ik zal jullie een voorbeeld geven. Op een dag ging ik met een Rwandese vriendin - ze was voor het eerst in Europa - naar het theaterstuk van een vriendin in Parijs. Het was zo'n typisch leeg stuk, ze deden maar wat. Na afloop zei die Rwandese vriendin tegen me: 'Weet je, Jean-Philippe, er zijn dingen die ik niet begrijp en toch mooi vind. Maar dit ging echt helemaal langs me heen.' Dat is iets wat ik bij mijn eigen werk absoluut wil vermijden. Als iets ingewikkeld is, is het daarom nog niet meteen intelligent. Volgens mij is het veel lastiger oprecht te zijn en direct te zeggen wat je denkt - veel riskanter ook." Lachend: "Noem het een overblijfsel uit mijn punktijd."

Stassen houdt dus van eenvoud en directheid: een-twee-drie-spelen. En van de afwisseling van speelsheid en ernst, voegt hij eraan toe. "Bij *Deogratias* speelde dat natuurlijk heel sterk. Vanwege het onderwerp kon het boek heel gemakkelijk topzwaar worden." Hij roept de Parijse jaren twintig-chansonnière Fraile in herinnering. "Zij zong realistische nummers over prostitutie en drugs, maar altijd met een zekere afstand erin, een zeker relativeringsvermogen. Bij de veel bekendere Edith Piaf ontbreekt dat totaal. Zij zingt over dezelfde misère, maar dan zonder de geestige momenten, zonder lichtheid. Dat vind ik ondraaglijk." Niet toevallig beritelt Stassen het project waar hij nu na *Deogratias* aan werkt als een "komische tragedie". In deze strip over een groep kinderen in de Burundese hoofdstad Bujumbura - werktitel *De kinderen* - zullen zware en lichte toetsen elkaar zeker weer afwisselen, verwacht hij.

Dichterlijke vrijheid

Door zijn keuze voor een fictieve vorm, kan Stassen zich dichterlijke vrijheden veroorloven die voor een stripjournalist als Sacco ondenkbaar zijn. Net als eerder in *Thérèse* manipuleert Stassen in *Deogratias* opnieuw effectief het uiterlijk van zijn getekende hoofdpersoon. Waar Thérèse in de loop van het verhaal heel natuurlijk steeds magerder wordt, scharrelt Deogratias na zijn daden tijdens de genocide volkomen geloofwaardig als een hond rond. Niet dat de hond een specifieke symbolische betekenis heeft in de Rwandese cultuur, zoals de vos en het lam bij ons bijvoorbeeld. De metamorfose moet op een algemener vlak de transformatie uitdrukken van een in principe tot moreel gedrag begiftigd mens naar een dier zonder geweten. Een hond ligt dan voor de hand in Rwanda, omdat de Rwandese honden na de moordpartijen inderdaad - zoals we Deogratias ook zien doen - de kadavers op straat aanvraten. Inmiddels zijn volgens Stassen om deze reden bijna geen honden meer over in Rwanda; als lijkenschenners zijn ze bijna allemaal afgemaakt. Eerst dienden ze de mensen, later verwerden ze tot aaseters. "Dat maakte ze erger dan jakhalzen", zegt Stassen. "Voor mij is het een verschrikkelijk beeld." Een beeld waarmee Stassen echter geen oordeel over zijn hoofdpersoon wil uitspreken. "Ik wil de lezer zelf een mening laten vormen over Deogratias en wat hij gedaan heeft. Deogratias is geen monster - hij had zijn redenen om te doen wat hij deed. Hoewel hij onomstotelijk een dader is, lijdt hij ook onder zijn daden. Dat geldt voor veel Rwandezen; ook de daders hebben nachtmerries. In dit opzicht zijn zij net als Deogratias zeker ook het slachtoffer van zichzelf."

TIM VANDERSPEETEN EN TOON DOHMEN

Aanvankelijk overwoog Jean-Philippe Stassèn Deogratias af te sluiten met een korte bibliografie over de recente geschiedenis van Rwanda. Uiteindelijk zag hij om technische redenen af van opname van de lijst. Desgevraagd noemt hij als zijn voornaamste bronnen de volgende boeken:

Jean-Pierre Chrétien: L'Afrique des grands lacs *(Aubier, 1998, ISBN 2700722949)*
La fédération internationale des ligues des droits de l'homme (FIDH)/ Human Rights Watch:
Aucun témoin ne doit survivre.
Le génocide au Rwanda *(Karthala, 1999, ISBN 286537937X)*
Philip Gourevitch: 'Ze maken ons allemaal dood...'
Verhalen uit Rwanda *(Atlas, 2000, ISBN 9045001780)*

Jimmy Corrigan or The Smartest kid on earth

Chris Ware

Uitg. Pantheon; ca. 300 pl.; kleur; harde kaft; *f* 95,00 (import)

Strip is een fantastisch medium. Ogenschijnlijk streng ingekaderd door allerlei beperkingen en conventies, is het in wezen grenzenloos en ongebonden. Vroeger werden nog wel eens moeizame discussies gevoerd om de grenzen van de vorm af te bakenen, maar die Sysifusklus is allang opgegeven. *Jimmy Corrigan* roept onweerstaanbaar dergelijke overpeinzingen op. De vorm waarin Chris Ware de levensgeschiedenis van het tragische lulletje Jimmy Corrigan weergeeft, oogt op het eerste gezicht overdreven star en conventioneel. Binnen de kaders van strakke pagina-indelingen bewegen zich afgemeten personages. De platen ogen alsof een planoloog plaatjes heeft getekend op een schilderij van Mondriaan en af en toe wordt er plaats ingeruimd voor een bouwplaat. De stofkaft en de binnenkant van de omslag zijn op monomane wijze gebruikt voor een medisch dossier van Jimmy, een toelichting op het lezen van een beeldverhaal en de totstandkoming van het verhaal. Alles in kleine letters gezet en de beschikbare ruimte is optimaal gebruikt. Niets is aan het toeval overgelaten, geen detail blijft onvermeld.

In een mum van tijd bevindt de lezer zich in de wurgende greep van de verpletterende vormgeving; een ideale gemoedstoestand om de neurotische Jimmy Corrigan te kunnen begrijpen. Zodra Ware die situatie heeft bewerkstelligd, wordt elke logische verhaalopbouw over boord gezet. Tijd wordt opgerekt en ingedikt. De chronologie van Jimmy's levensverhaal wordt deerlijk overhoop geschoffeld en fantasie en werkelijkheid gaan naadloos in elkaar over. Binnen de strenge en klemmende vormgeving van het verhaal is ordeloosheid troef. Hier heerst geen orde die antwoord op alle vragen heeft, maar kolkt de chaos. De lezer is het leven van Jimmy Corrigan binnengetrokken op een wijze en in een mate die in de strip zelden is gerealiseerd. Achter de beklemmend starre façade woedt een chaotische wisselvalligheid.

Het grote gebaar en de nadrukkelijk weergegeven emoties kunnen daardoor achterwege blijven. De meegesleurde lezer is ontvankelijk voor de kleine nuances. Het verhaal van de moeizame omgang met zijn vader van Wares alter ego Jimmy Corrigan, kan in kleine verstilde momenten of traag opgebouwde scènes worden verteld. Aan het eind van het boek maakt Ware Corrigans machteloze eenzaamheid overduidelijk door enkel en alleen maar een uitgestoken hand op vier plaatjes weer te geven. Zo simpel, zo ingrijpend en zo fenomenaal kan het beeldverhaal zijn in de handen van een begenadigd stripmaker.

Jimmy Corrigan is geen makkelijk boek om te lezen. Niet alle details laten zich makkelijk doorgronden, de letters zijn klein en de pagina-indeling dikwijls onvoorspelbaar. Het vuistdikke album is de Russiche roman onder de stripalbums: een hele klus, maar een rijke ervaring.

JEP NIEUWENHUIS

Als je je niks verbeeldt dan ben je niks

Gerrie Hondius

Uitg. Nijgh & Van Ditmar; 140 pl.; Zwart-wit; slappe kaft; *f* 25,–/BF 500

Hondius ontving een werkbeurs van het Fonds voor de Beeldende Kunst. Het gaat nog wel eens lukken met subsidies voor strips. In elk geval heeft deze ondersteuning voor een vers album gezorgd. Met een spetterende presentatie lanceerde Gerrie Hondius in oktober haar boek . Al deze publiciteit zorgde voor een flitsende start maar hoe is het boek zelf. Een kloon van Barbara Stok, een autobiografisch aftreksel van Joe Matt? Nee, het is een echte Hondius en da's wel bijzonder. De auteur is bij het grote publiek bekend door *Ansje Tweedehansje* een strip in *Opzij*. Haar stijl reikt van krasserig 'slordig' tot helder realistisch. Tekeningen zonder franje die gevarieerde verhalen van wisselende kwaliteit vertellen. De stijl leunt tegen *Ansje* aan, maar de inhoud is van een geheel andere orde. Scènes uit het dagelijks leven van een tekenaar annex cabaratiëre. Nu valt er waarschijnlijk genoeg te vertellen over het dagelijks leven, maar het is wel de kunst het zo te brengen dat anderen het leuk vinden om te lezen. Dat is Hondius in elk geval gelukt. De humor is van de milde soort en de harde realiteit is zo verpakt dat het nergens onmiddellijk schokt. In het verhaal 'Joseph' is er op z'n zachtst gezegd sprake van gedwongen seks en in eerste instantie dringt het niet echt door. Pas na herlezing blijkt dit kabbelende verhaal een gruwelijke ondertoon te hebben. Van een andere orde is 'Verse paling'. Milde humor over het verwerken van verse paling die nog naspartelt in de zak, tovert tijdens het lezen een grijns tevoorschijn, herkenbaar dus. Datzelfde geldt voor 'Een vis', een verhaal op rijm over het verwerken van dieren, zeer geschikt voor vegetariërs. De allermooiste is 'Teder' waarbij Gertie tijdens een massage nadenkt over de dood en hoe het zou zijn om haar vriend na zijn overlijden af te leggen. Voor alle lezers? Nou de macho typjes gaan dit niet leuk vinden maar ik ken voldoende vrouwen en mannen die dit optimistische album als geschikt kerstcadeau ervaren.

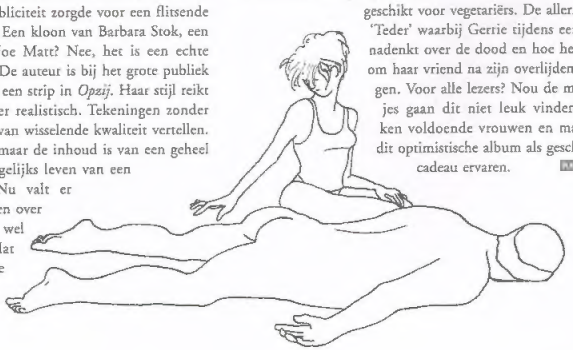

Geteilter Traum

Daniel Bosshart

Uitg. Edition Moderne; 66 pl.; kleur; harde kaft (import)

Tekstloze strips zijn nooit erg populair geworden. Er is altijd wat meewarig tegen aan gekeken, vanuit de gedachte dat een interessante vertelling niet zonder het geschreven woord zou kunnen. Toch zijn er door de jaren heen heel wat geslaagde voorbeelden van tekstloze strips geweest. Meestal in het humoristische genre: slapstick valt nu eenmaal ook prima te begrijpen zonder woorden. *Soirs de Paris* van de Fransen Petit-Roulet en Avril was in 1989 een uitschieter in dit genre: weliswaar ook humoristisch, maar met heel wat meer verhaal en samenhang dan in de meeste tekstloze beeldverhalen het geval is.
Naar tekstloze strips in het realistische genre is het zoeken met een lampje. *Mea culpa* van de Amerikaan Peter Kalberkamp uit 1990 is er zo een; dat gaat over een presidentskandidaat die geconfronteerd wordt met een misdaad die hij in het verleden heeft begaan. En nu is er ook *Geteilter Traum* van de Zwitser Daniel Bosshart. De tekst houdt met de titel op: het boek bestaat voor de volle 66 pagina's uit tekenwerk in kleurendruk. Het mag een prestatie heten, dat de auteur erin slaagt om ondanks de beperking van de afwezigheid van woorden het verhaal te schetsen van de jeugd van twee broers die door hun vader worden opgevoed. Althans, ik neem aan dat het om twee broers en hun vader gaat, want bij het ontbreken van elke toelichtende tekst blijft het gissen. De lezer volgt beide broers en hun vader vanaf dat ze een jaar of acht zijn. De oudste jongen is spontaan en altijd overal voor in, terwijl zijn jongere broer introvert is en bovendien doofstom of autistisch of allebei.
We leren de beide broers en hun ontwikkeling kennen aan de hand van hun dagdromen of fantasieën, die een groot deel van het boek in beslag nemen. Bosshart heeft daarbij een aantal inventieve grafische overgangen bedacht, waarbij de realiteit vloeiend overgaat in de fantasie en andersom. Het ouder worden van beide broers en hun vader wordt fraai geïllustreerd door middel van lange reeksen statische afbeeldingen van de betreffende personages, die nog het meest aan portretfoto's doen denken, waarin met name de kleding en het haar met de jaren veranderen.
Geteilter Traum is een traag lezend verhaal zonder grote gebeurtenissen, waarin zonder woorden een boeiende karakterschets wordt gegeven van de drie hoofdpersonages. Bosshart heeft het zich met zo'n thema niet gemakkelijk gemaakt, maar weet de stijloefening tot een goed einde te brengen. Zijn grafische oplossingen die het afzien van tekst moeten ondervangen, zijn origineel en interessant. Dat het afzien van tekst noodzakelijkerwijs leidt tot een aantal onbeantwoorde vragen maakt het boek niet onbevredigend maar nodigt juist uit tot herlezen. Daarbij kunnen steeds nieuwe elementen worden ontdekt en nieuwe verbanden worden gelegd die leiden tot een andere interpretatie van de onderlinge verhouding tussen de hoofdpersonen en van hun gedachtewereld. En dat is binnen de wereld van de strip vrij uitzonderlijk. PAUL VAN GEEMBERGEN

De verloedering

Tardi en Pennac

Uitg. Oog & Blik/De Harmonie; 80 pl.; kleur; harde kaft;
f 29,95 / BF 550

Het werk van Jacques Tardi is grofweg in twee categorien onder te brengen. Aan de ene kant zijn er de beklemmende oorlogsverhalen zoals *Loopgravenoorlog* en (op basis van een boek van Louis Ferdinand Céline) *Reis naar het einde van de nacht*, waar de hologige personages je vanaf elke pagina aanstaren. Anderzijds maakt hij ook boeken die iets frivoler van toon zijn, zoals de serie *Isabelle Avondrood* of de policier *Nestor Burma. De verloedering* valt onder die tweede categorie en Tardi keert voor dit verhaal weer terug naar de bekende *Isabelle Avondrood*-setting, de Parijse 'Jardin des plantes'. De dierentuin wordt opgeschrikt als een zwerver een van de kooien kraakt en daar mistroostig voor zich uit staren blijft zitten. Hij vult zijn dagen met niets anders dan het consumeren van blikken 'Katy Dog', maar toch wordt hij direct de grote trekpleister van de dierentuin. De media buitelen over elkaar heen om over dit fenomeen te berichten en de onvermijdelijke deskundigen moeten opdraven om deze protestactie te interpreteren ("Soms gaan in het wanhopige subject exhibitionisme en masochisme gepaard met een manifestatiedrang die leidt tot acting out"). Hoofdpersonen van de intrige die zich vervolgens ontspint (Wie is deze man? Waarom zit hij daar? En wat heeft de schimmige hondenvoerfabrikant Katy Dog te maken met deze zaak?) zijn dierentuinmedewerkster Lili, haar vriend de opportunistische politieman Justin en de eenarmige schilder Hélas, die bij de ingang van de Jardin zijn Loustal-achtige doeken verkoopt.. Als Lili de werkloze 's nachts de huid vol scheldt en deze tirade de volgende dag overal op televisie wordt uitgezonden (ze vergat dat er camera's in de hokken stonden), pleegt de martelaar zelfmoord. Lili twijfelt echter aan die officiële doodsoorzaak en ontdekt een ingewikkeld complot waar Katy Dog een hoofdrol in speelt.

In *De verloedering* wordt scherpe kritiek op de vluchtigheid van de spektakelmaatschappij verpakt in een spannend en humoristisch verhaal. De samenwerking tussen Tardi en de schrijver Daniel Pennac leidde, net als alle andere verstrippingen en samenwerkingsprojecten van Tardi (Leo Malet, Didier Daeninckx), tot een boek dat perfect binnen de rest van het oeuvre van de tekenaar past. Op een of andere manier zoekt Tardi altijd de goede mensen uit om mee samen te werken, en gebruikt hij bestaande boeken die op maat gesneden lijken voor hem. Ook *De verloedering* staat bol van de prachtige personages, bevat een spannende plot en is getekend in de bekende Tardi-stijl. De gastrol die Loustal speelt als schilder van Helas' doeken pakt ook goed uit (hij wordt in het voorwoord bedankt voor het lenen van zijn rechterarm) en maakt het succes van de eenarmige kunstenaar die wordt ontdekt en in Centre Pompidou geëxposeerd, geloofwaardig. Kortom, *De verloedering* is een gewoon een lekker stripboek waar alles in zit dat je van een topauteur als Tardi mag verwachten. GERARD ZEEGERS

Bloedbanden

Hermann & Yves H.

Uitg. Le Lombard; 54 pl.; kleur; slappe kaft: *f* 11,25/BF 210, harde kaft: *f* 23,50/BF 425

Alweer jaren geleden brak Hermann een langdurige en productieve samenwerking af met de in zijn ogen te moralistische Greg, om voor *De torens van Schemerwoude* en *Jeremiah* zijn eigen scenario's te schrijven. Hoewel Hermann toch allesbehalve van moralisme beschuldigd kan worden, was dit met wisselend succes. Het schrijven van een verhaal omschreef Hermann eens als: "Bij het begin ken ik grofweg de grote lijnen en vervolg dan mijn weg in de mist." En dat was in sommige latere delen van de beide series goed te merken. Hoewel zijn meer persoonlijke strips zoals *Caatinga* en de politieke satire *Sarajevo-Tango* al verbeteringen waren, lijkt Hermann anno 2000 toch weer scenaristen toe te laten. Een klein jaar geleden verscheen *Bloedbruiloft* op scenario van Van Hamme, en nu is er *Bloedbanden*, in samenwerking met Yves H., niemand minder dan Hermann's eigen zoon. Yves H. publiceerde vijf jaar geleden het magisch-realistische *Het geheim van de hondmensen* en werkte enige jaren met film. Aangekondigd als 'een duivels album', en 'een verhaal over vadermoord', waren de verwachtingen dan ook hoog gespannen.

Hoofdpersoon Sam Leighton is een beginnend agent in de grote stad. Hij is belast met het onderzoek naar een seriemoordenaar die zijn slachtoffers op karakteristieke wijze mishandelt en vreemde groene vlekken achterlaat. Bij een bezoek aan een nachtclub valt Leighton - hoe klassiek - voor nachtclubzangeres en gangstermeisje Gladys. Hoewel *Bloedbanden* zich aanvankelijk volgens het traditionele patroon van een doorsnee hard-boiled politiestrip ontwikkelt, ontstaat er echter gaandeweg een verhaal met een fantastisch karakter, als Sam verwikkeld raakt in een letterlijk duivelse wraak tot over de generaties heen.

Een enkele verhaallijn loopt gewoon weer dood, en ook de onduidelijke overgangen en de verplichte bloedeloze bedscène ontbreken niet. *Bloedbanden* bevat verder wat aardige knipoogjes naar James Dean, Edward Hopper en films als *The Blair Witch project* en *The Fisher King* en wordt in de overbekende filmische verteltrant uitgewerkt. Het is er dus allemaal weer. Het enige nieuws onder de zon is dat dit album nu eens breekt met het rechttoe-rechtaan type scenario dat we van Hermann senior gewend zijn. En het moet gezegd, dit is meteen de eerste strip van Hermann waar herlezing voor nodig was om het verhaal te doorgronden, en dat is een veelbelovende en in ieder geval verrassende prestatie van Huppen junior.

De meerwaarde van de familiaire samenwerking lijkt dan ook te schuilen in het doorbreken van ouder(lijke) gewoontes, waarbij tevens wat extra complexiteit aan het verhaal wordt toegevoegd. Dit maakt *Bloedbanden*, ondanks een enkele hapering, veel beter te verteren, dan bijvoorbeeld de voorganger *Bloedbruiloft*. Kortom; aan de sfeervolle en gedegen (aquarel) platen zal het wat verkoop betreft weer eens niet liggen, maar voor het alleszins bloedorlijke eerste verhaal krijgt zoonlief, ook zonder vadermoord, vooralsnog het voordeel van de twijfel.

PAUL LUCASSEN

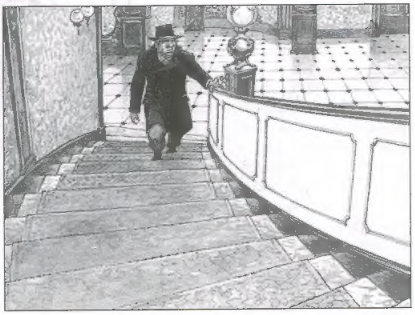

De tranen van de tijger

Comès

Uitg. Casterman; 60 pl.; zwart wit; harde kaft; *f* 24,50/BF 450

Comès heeft het niet meer in de vingers. Na enkele zeer geslaagde stripromans als *De dorpsgek van Schoonvergeten*, *Eva* en *De wezel* is het met zijn werk steeds verder bergafwaarts gegaan. Comès levert alleen op het grafische vlak nog een positieve prestatie af. Evenals zijn vorige albums, is *De tranen van de tijger* een grafisch hoogstandje. De tekenstijl van Comès is uitgekristalliseerd tot een krachtig gestileerd zwart-wit, met veel aandacht voor grote zwarte vlakken en vette zwarte strepen. In *De tranen van de tijger* treedt de bewondering van Comès voor de grafiek van Hugo Pratt echter te veel op de voorgrond. Sommige pagina's zouden, vooral wat compositie en perspectief betreft, zo afkomstig kunnen zijn uit een strip van Pratt. Ook wat inhoud betreft, leunt Comès veel te zwaar op het werk van Pratt. Zo zullen de mystieke elementen uit het verhaal, zoals een voorspellend visioen of een pratend rotsblok dat beschilderd is met een geheimzinnige afbeelding, de lezers van de boeken van Pratt bekend voorkomen. Misschien heeft dat ook te maken met het feit dat *De tranen van de tijger* zich afspeelt in de koudste noordelijke woongebieden van indianen, wat vooral herinneringen oproept aan Pratts *De man zonder geweten*.

Comès beschrijft in *De tranen van de tijger* een zoektocht naar de ziel van de mens; gesymboliseerd door een jonge vrouw die haar schaduw is kwijtgeraakt. Ze vraagt een jonge sjamaan om hulp en gezamenlijk ondernemen ze een zware tocht naar de berg van het legendarische tijgervolk, die in een visioen aan de sjamaan is verschenen. Het kan echter niet boeien. De personages worden veel te terloops weergegeven om tot leven te kunnen komen en de zoektocht is voorbij voordat je er erg in hebt. Ook de pogingen tot humor, waarvoor Comès eveneens uitdrukkelijk bij Pratt te rade is gegaan, komen niet uit de verf. Door de vele grote, lege plaatjes en de weinige tekst heb je *De tranen van de tijger* ook nog eens snel uit. Een half uurtje volstaat. Wat blijft hangen, zijn enkel wat mooie plaatjes en dat is veel te weinig voor een auteur, die ooit tot de top heeft behoord.

PAUL VAN GRIEMBERGEN

David Boring

Daniel Clowes

Uitg. Pantheon; 116 pl.; zwart-wit met kleurenplaten; harde kaft; $ 24,95 (import)

Daniel Clowes is waarschijnlijk de hipste Amerikaanse stripmaker van dit moment. Zijn comic *Eightball* is er een de best verkopende underground-strips. Clowes' alom geprezen vorige album *Ghost World* wordt op dit moment verfilmd met populaire acteurs als Steve Buscemi (Reservoir Dogs, Fargo, Trees Lounge) en Thora Birch (American Beauty) in de hoofdrollen. Kortom, trendy Amerika heeft Clowes ontdekt.

Twee jaar na *Ghost World* is er nu *David Boring*. Inmiddels heeft de literaire uitgever Pantheon de hype rond Clowes opgepikt en hem een contract aangeboden, waardoor het album niet bij zijn vorige uitgever -het kleinschaliger Fantagraphics- is verschenen. Het moet niet makkelijk zijn geweest voor de auteur om na alle intellectueel correcte waardering die hij kreeg voor zijn werk, aan de hoge verwachtingen te voldoen. *David Boring* is echter een prachtig album geworden.

Net als zijn voorgaande werk is *David Boring* in hoge mate autobiografisch. Hoofdpersoon David is op zoek naar wie zijn vader was die hem en zijn moeder op jonge leeftijd heeft verlaten (Ook Clowes' ouders scheidden toen hij een jaar oud was). Het enige aanknopingspunt dat David heeft is een pulpstrip uit de jaren vijftig die zijn vader heeft getekend.

David gaat verveeld door het leven, en heeft een overdreven obsessie voor (zo zal later blijken) de liefde die hij in zijn jeugd voelde voor zijn nichtje Pamela. Vruchteloos speurt hij naar een surrogaatrelatie. Als hij in het begin van het verhaal denkt de ware gevonden te hebben, dumpt ze hem en wordt hij door een onbekende neergeschoten. Hij vertrekt naar een eiland om daar van zijn wond te herstellen. Tegen de achtergrond van een terroristische dreiging met biologische wapens, ontspint zich daar een prachtig schouwspel tussen David, zijn familie en zijn lesbische vriendin Dot met wie hij later ooit een film hoopt te kunnen maken.

Net als in Clowes' voorgaande werk hangt er in *David Boring* constant een broeierige dreiging die maar niet tot uitbarsting komt. De spanning wordt deels opgeroepen door de niet nader toegelichte gebeurtenissen op de achtergrond (is er nu sprake van een biologische oorlog of niet?) en deels door de interactie tussen de hoofdpersonen. Stuk voor stuk dragen de personages in *David Boring* een last met zich mee. Ze zijn geen van allen in staat op een 'gezonde' manier lief te hebben: alle figuren laten zich in hun relaties leiden door bezitterigheid, jaloezie of onzekerheid. Alleen de nuchtere Dot lijkt met zichzelf overweg te kunnen, ware het niet dat de buitenwereld haar homoseksualiteit niet accepteert. Tussen alle bijfiguren door observeert David haast apathisch alle gebeurtenissen. Hij is slechts bezig met zijn eigen obsessie: de niet bestaande, ideale vrouw.

"Het zou de ultieme uitdaging voor me zijn een sympathiek mannelijk personage te scheppen dat niet gewoon een afgietsel is van mijn zelfhaat of zelfingenomenheid", zei Clowes ooit over de hoofdpersonen in zijn werk (zie ZozoLala nummer 102). Het is hem niet gelukt. Godzijdank, want *David Boring* is mede door die zelfhaat van de auteur een mooi boek geworden vol geloofwaardige karakters.

HANS VAN SOEST

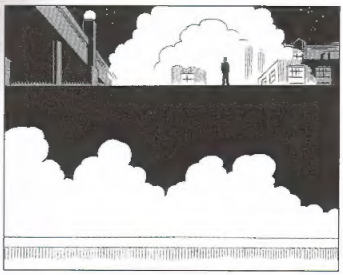

De Koffer

Brusselmans & Strzelecki

Uitg. Prometheus; 96 stroken; zwart wit; harde kaft; *f* 25,00/BF 460

Verfallstad

Def P.

Uitg. Ramp Records/Oog en Blik; 40 pag. kleur; slappe kaft; *f* 14,95/BF 275

Het schrijven van een goed scenario voor een strip is moeilijker dan menigeen denkt. Zo moet er een goede wisselwerking zijn tussen tekst en beeld en moet de timing van een grap op het medium zijn afgestemd. Woordgrappen werken in een strip bijvoorbeeld niet op dezelfde manier als in een geschreven tekst of een liedje. Voor een boeiende strip is een bepaalde mate van actie nodig en moeten grappen niet in ellenlange tekstballoons worden verteld om over te komen.

Helaas dacht schrijver Herman Brusselmans er wat te makkelijk over toen hij het scenario schreef voor de strip *De Koffer*. Hoewel Brusselmans een ervaren en bij tijd en wijle dolkomisch literator is, blijken zijn kwaliteiten als stripscenarist onder de maat. In *De Koffer* wordt detective Boris Vanderhoeven ingehuurd door fotomodel Fiona om haar verdwenen vriend en een koffer met geld op te sporen. Ongeveer de helft van het boekwerkje bestaat slechts uit twee pratende hoofden (Boris en Fiona). Het verhaal mist vaart en is mede daardoor dodelijk saai. Neem daar nog eens bij dat Brusselmans in *De Koffer* slechts belegen grappen weet te vertellen ('Boris was enig kind, net als zijn broer Luc'), en je weet dat je als Brusselmans-fan beter een van zijn boeken kunt aanschaffen. Gelukkig heeft hij volgens zijn uitgever nog geen vervolg op *De Koffer* gepland.

Ook rapper Def P. vond het nodig een stripboek te maken. In tegenstelling tot Brusselmans waagde de zanger van de Nederlandse rapgroep Osdorp Posse zich ook aan het tekenwerk. Helaas, helaas. Waar *De Koffer* nog enigszins leesbaar blijft door de vlotte tekeningen van Strzelecki, daar moet de lezer van Def P.'s *Verfallstad* moeite doen een pagina uit te lezen. Zowel de tekeningen als de (woord)grappen in dit album ontstijgen nergens het schoolkrant-niveau. Def P. heeft verdienstelijke liedjes gemaakt, waarin zijn ongezouten beschrijvingen van de moderne maatschappij hier en daar raak zijn. In *Verfallstad* ('een zwaar verpauperde stad die op de grens ligt van de waanzin en de realiteit', aldus de flaptekst van het album) is werkelijk iedere poging om grappig of maatschappijkritisch te zijn mis.

Zowel *De Koffer* als *Verfallstad* zullen ongetwijfeld goed verkopen doordat er een bekende naam op de voorkant van de albums staat. Er waren echter wel nuttiger zaken denkbaar geweest om het papier voor te gebruiken.

HANS VAN SOEST

Deogratias

Jean-Philippe Stassen

Uitg. Dupuis; 80 pl.; kleur; harde kaft; *f* 26,50/BF 485

Bij elk nieuw boek van de Belgische tekenaar Jean-Philippe Stassen wordt er teruggekeken naar zijn tweeluik *Brieven uit de bar*, dat hij maakte met scenarist Denis Lapière. Inmiddels is hij na die klassieker (die onlangs als bundel werd herdrukt) alweer toe aan het derde soloalbum. De vorige twee, *Luis de Portugees* en *Thérèse* deden velen verlangen naar hernieuwde samenwerking met Lapière. Stassens vet gepenseelde en fel ingekleurde teken- en schilderwerk was nog steeds oogstrelend, maar een evenwichtig verhaal ontbrak. Toch probeert hij het met *Deogratias* nog een keer in zijn eentje en dit keer is het wel raak.

In 1996 verbleef Stassen zes maanden in Rwanda, dat twee jaar daarvoor nog het toneel was van een extreem bloederige burgeroorlog. De indrukken die hij daar opdeed, heeft hij verwerkt in *Deogratias*. Hoofdpersoon is de jongen Deogratias. Hij heeft een flinke knauw gehad van al het geweld en loopt als een zombie door het dorp. Het enige waar hij nog aan kan denken is hoe hij aan Urwagwa, het lokale bananenbier, kan komen. Als hij dronken is, wordt hij niet geplaagd door zijn vreselijke herinneringen.

De Hutu Deogratias heeft in de oorlog tegen zijn zin deelgenomen aan de moordpartijen. In eerste instantie verzette hij zich en probeerde hij Tutsi-vrienden te verbergen. Uiteindelijk deed hij toch mee, omdat hij te bang was te weigeren. Na de oorlog wordt hij door die lafheid achtervolgd. Als hij te weinig bier opheeft om de herinneringen te blokkeren, verandert Deogratias in een hond.

Die ellendige periode wordt afgewisseld met herinneringen aan de gelukkige tijd voor de oorlog. Deogratias was verliefd op Appolinaire, maar zij niet op hem. Haar zus Benigne daarentegen wel en opportunist als Deogratias is, neemt hij genoegen met haar. De herinneringen laten zien hoe het dagelijkse leven voor de oorlog eruitzag: hoe de blanken daar nog steeds veel macht hadden, hoe prostitutie de gewoonste zaak van de wereld was en hoe er via de radio steeds meer haat werd gezaaid tussen de Hutu's en Tutsi's.

Door de geweldsuitbarsting zijn voormalige buren, net als in Joegoslavië, opeens vijanden van elkaar. Onder druk van de omgeving verzet niemand zich tegen de kunstmatige scheidslijn en doet iedereen mee aan de slachtpartij. Na de oorlog zijn de overlevenden nog steeds elkaars buren en moeten ze op een of andere manier in het reine komen met de gruwelen die ze elkaar aan hebben gedaan. Deogratias kan dat niet en gaat aan zijn herinneringen kapot. De momenten waarop hij als hond probeert weg te kruipen voor de wereld zijn daarvan het resultaat. Die transformatie is geen droom of metafoor, maar wordt ook door andere personages waargenomen. Zo tilt een soldaat het hondje aan het einde op omdat hij Deogratias wil arresteren.

Die subtiele vorm van magisch realisme gebruikte Stassen ook al in *Thérèse*, waarin de hoofdpersoon over bijzondere krachten beschikte. In *Deogratias* doet die realiteitsverschuiving, in tegenstelling tot *Thérèse*, geen afbreuk aan de geloofwaardigheid van het verhaal. Deogratias' transformatie symboliseert het gevoel van schaamte over zijn lafheid. Het is zo erg dat hij zelfs niet meer menselijk is. Net als *Joe Sacco's Safe Area Gorazde; the war in Eastern-Bosnia*, doet Stassen verslag van een brandhaard ergens in de wereld. Hij hanteert niet dezelfde reportagestijl als Sacco en blijft als verteller op de achtergrond, maar laat zich wel inspireren door de werkelijkheid, die soms te gruwelijk voor woorden is. Stassen laat zien dat het getekende beeld, waarin de werkelijkheid kan worden gemanipuleerd en versterkt, een medium is dat daar uitermate geschikt voor is. *Deogratias* is een indrukwekkend boek, waarin de prachtige tekeningen eens niet de hoofdrol opeisen, maar het verhaal extra kracht bijzetten.

GERARD ZEEGERS

DE COLLECTIONEUR
MARC VAN BROECKHOVEN
BEN BENIEUWD HOE ANTON REAGEERT, ALS HIJ HOORT DAT IK HET ORIGINELE STROOKJE VAN ONZE MARTEN TOONDER VERZAMELAARS CLUB-GRAP HEB WETEN TE VERKOPEN AAN DE M.T.V.C.!
fl.
AH!
HIJ WEET HET AL...

Een gelukkig mens in Haarlem

De tekenstijl van Gerrie Hondius lijkt eerder geïnspireerd door het werk van Nederlandse illustratoren dan door strips. Haar losse stijl met veel lege ruimte en soepele lijnen suggeert meer dan je op het eerste gezicht ziet. De ogenschijnlijk achteloos weggetekende plaatjes bieden daardoor een breed podium voor kleine nuances en subtiele wendingen. Bijna geruisloos, maar zonder haperingen heeft Gerrie Hondius zich via *Warboel*, *Zone 5300* en vooral *Opzij* ontwikkeld tot een interessante stripmaker die ook op platgetreden paden haar eigen route uitzet. Kort geleden verscheen haar eerste autobiografische strip *Als je je niks verbeeldt dan ben je niks* en was het met de geruislooshe.d gedaan. Haar debuut ging gepaard met veel media-aandacht en lovende kritieken. Gerrie Hondius is opeens een (strip)beroemdheid.

Het leven van Gerrie Hondius is in een stroomversnelling terecht gekomen en zo ervaart zij het zelf ook. Ongeveer een jaar geleden ontving de striptekenares van het Fonds voor beeldende kunst, vormgeving en bouwkunst een werkbeurs van *f*45.000,00. "Ik was er op geattendeerd via een bericht je op de website van de Peekelmangroep. De aanvraag van de beurs betekende dat ik niet alleen voorbeelden van mijn werk, maar ook mijn hele financiële administratie ter inzage moest voorleggen Daarna was het een kwestie van afwachten. Op een gegeven moment heb ik zelf opgebeld en kreeg ik te horen dat de aanvraag met een positief advies bij de toekennende commissie lag.

Zo'n prijs is een enorme stimulans. Niet alleen het geldbedrag is belangrijk. Het is een fantastische injectie van zelfvertrouwen. Als stripmaker ben je erg voor jezelf bezig en de erkenning van zo'n commissie betekent dan veel. Plotseling heeft je werk bestaansrecht."

De periode waarvoor de beurs bedoeld was, ging in op 1 februari. Het is toen ontzettend hard gegaan. Wat ik daarvoor bij stukjes en beetjes bij elkaar tekende, kreeg nu opeens in korte tijd zijn uiteindelijke vorm. Het scheelt dat ik vrij snel werk. Ik teken met kroontjespen en Oostindische inkt en schets tegenwoordig nauwelijks meer. Het zijn echter vooral de stimulans van de beurs en de vrijheid om me op het album te concentreren die het tempo hebben versneld."

Op het moment dat Gerrie Hondius de beurs kreeg toegekend, was ze al enige tijd bezig aan een autobiografische strip. Het idee was langzaam gegroeid zonder dat daar publicatie als doel aan ten grondslag lag. In de loop der tijd werden op basis van haar herinneringen losse fragmenten in beeld gebracht. Langzaam maar zeker vormde zich het idee voor een samenhangend geheel. Door de toekenning van de beurs ontstond de ruimte om haar boek te realiseren.

"Het lijkt misschien vreemd voor iemand die autobiografische strips maakt, maar ik ben nogal schijterig ten aanzien van de werkelijkheid. Een verhaal moet iets beschrijven of overbrengen en hoeft daarom niet helemaal waar te zijn. Ik rommel wat met de waarheid, want die bestaat toch niet. Iedereen heeft zijn eigen herinneringen en ze komen in flarden boven. Het boek is dan ook opgebouwd uit fragmenten die na selectie gebundeld zijn. Ik selecteerde niet op gevoeligheid van het onderwerp maar op de kwaliteit van het verhaal. Hoewel het boek uit losse scènes bestaat, moesten al die korte stukken wel een kop en een staart hebben. Het zijn fragmenten die samen iets vertellen, maar ook op zichzelf iets te melden hebben. Dat is ook eigenlijk het enige waar ik moeite voor heb moeten doen: de juiste keuzen maken. De rest gaat bijna vanzelf. Eigen herinneringen zijn een voor de hand liggende inspiratiebron, je hoeft niets te verzinnen. Er valt nog genoeg te vertellen. Ik ga ook gewoon door met een tweede autobiografische bundel."

De tekenares heeft niet het idee dat ze mee gaat in een modeverschijnsel. Wel vindt ze het logisch dat ze zich verwant voelt met haar twee vrouwelijke vakgenoten die zich al eerder op hetzelfde terrein begaven. "Maaike Hartjes en Barbara Stok zijn generatiegenoten. Ik heb met Barbara nog gecorrespondeerd over de reacties van de naaste omgeving op haar autobiografisch werk. Ik maakte me daar een beetje bezorgd over, maar het valt in de praktijk wel mee. Mijn vriend blijft er bijvoorbeeld vrij laconiek onder." Toch is het niet altijd lichte kost die Hondius de lezer voorschotelt. Lichte, zorgeloze fragmenten worden afgewisseld met donkere herinneringen die zich niet direct lenen voor een koffietafelgesprek. "Mijn verhaal over een verkrachting kende een eerdere versie. Die vertelde echter niet wat ik duidelijk wilde maken, dus heb ik het verhaal opnieuw verteld. Misschien is het nog te vroeg, maar ik vond dat het in het boek moest. Het is niet ondenkbaar dat het verhaal over een tijd nog een keer in een andere vorm hertekend wordt. Herinneringen blijven veranderen terwijl je verder leeft. Ze worden steeds gekleurd door nieuwe ervaringen."

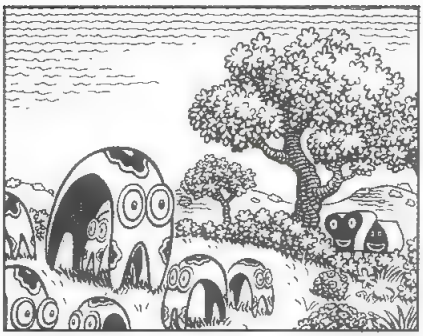

Werk van Woodring

Gerrie waardeert vooral tekenaars die iets te melden hebben. Als voorbeelden noemt ze Art Spiegelman en Julie Doucet. Wellicht verklaart dat mede de indruk die het contact met stripmaker Jim Woodring op haar maakte. "Ik kende zijn werk niet, maar ontmoette hem tijdens een masterclass die hij in Haarlem gaf. Hij was onder de indruk van meegenomen bijdragen en ik werd op tegelijkertijd op slag verliefd op zijn strips. Dat is opmerkelijk, want ogenschijnlijk hebben onze strips niets met elkaar gemeen, niet in tekenstijl en niet inhoudelijk. Maar hij slaagt erin om mij op een en hetzelfde moment gevoelens als angst, verdriet en walging te laten beleven, terwijl ik ook nog ga lachen. Zoiets heb ik nog nooit meegemaakt, laat staan bij het lezen van een strip. Verder ben ik dol op dingen die mij verwonderen, zaken die niet uitgelegd worden en vragen zonder antwoorden. In het werk van Jim Woodring vind ik dat terug. Een paar maanden geleden heb ik een werkbezoek gebracht aan een aantal stripmakers in Seattle, zoals Roberta Gregory en Peter Bagge. Ik ben toen ook bij Jim Woodring op bezoek geweest en zelfs in de omgeving waar hij woont is de aparte sfeer uit zijn werk terug te vinden. Zijn werk wordt beïnvloed door zijn hallucinaties, maar misschien zijn die hallucinaties ook werkelijkheid, net zoals mijn herinneringen ook een werkelijkheid zijn. Ik vertel verhaaltjes die ik heb beleefd. Jim Woodring boort diepere lagen aan en creëert nieuwe archetypen. Ik heb me heilig voorgenomen Jim Woodring in Nederland de bekendheid te geven die hij verdient. Ons contact heeft in ieder geval opgeleverd dat Woodring een scenario voor me schrijft. Het wordt een samenwerking waar ik me erg op verheug." (zie voor informatie over Jim Woodring ZL 113 - red.)

De toegekende beurs, de erkenning die zij daarin ervaarde, de realisatie van haar eerste album en de positieve reacties, hebben van Gerrie een gelukkig mens gemaakt. "Het gaat goed met me. Ik voel me rijk. Misschien is het mijn calvinistische achtergrond, maar ik wil daar dan graag anderen in laten delen." Die gedachte heeft geleid tot *Teken mijn verhaal*. Met de grote voortvarendheid die haar eigen lijkt, heeft Gerrie Hondius een vaag idee omgezet in een concreet project. "Ik wilde iets doen voor mensen die door lichamelijke beperkingen niet in staat zijn hun ideeën in tekeningen om te zetten. Zo ben ik terecht gekomen bij een mythylschool in Beverwijk en daar waren ze erg enthousiast. Voor ik het wist, gingen we alle klassen langs om kandidaten te zoeken. De bedoeling is dat de verhalen van deze mensen door professionele striptekenaars in beeld worden gebracht. Het staat allemaal nog in de kinderschoenen. Met een paar mensen proberen we tekenaars voor het project te interesseren. Het mooie is dat je op die manier bezig bent met de essentie van striptekenen. Je tekent niet om te tekenen, maar om een verhaal te vertellen. Op diezelfde manier heb ik ook het idee dat *Ansje Tweedehansje* de essentie van schrijven is. Je hebt maar zes plaatjes tot je beschikken en er kan niet teveel tekst gebruikt worden. Daar moet je het mee doen."

Jan Nieuwenhuis

Alle illustraties bij dit artikel zijn afkomstig uit het album
As je je niks verbeeldt dan ben je niks.
tenzij anders vermeld.

mama?
Ik heb een vis gekocht.
Een vis gekocht?
Een vis gekocht.
Zijn oogjes staan zo droevig
en hij lijkt nog te bewegen
en als ik in hem snijden wil
dan spartelt hij zo tegen
mama?
wat moet ik doen?
Mijn moeder weet van wanten
en voor haar is niets te dol
Als oma thuis een varken slachtte
stond de badkuip vol

Gerrie Hondius werd geboren in 1970 te Oost-Souburg, Zeeland. Zij studeerde illustratie en grafiek aan de kunstacademie te Rotterdam en theaterwetenschappen in Amsterdam. Tegenwoordig woont zij samen met haar vriend in Haarlem. Behalve striptekenares is Gerrie Hondius theatermaker en zangeres. Stripwerk van haar hand verscheen onder andere in *Barwoel*, *Zone 5300*, de *NCRV-gids* en *Opzij*. In oktober verscheen haar eerste album *Als je je niks verbeeldt dan ben je niks* bij uitgeverij Nijgh & Van Ditmar. Gerrie Hondius heeft een eigen website: www.hondius.nl/gerrie

Acasialaan

Stripmaker Markus (1967) timmert de laatste tijd flink aan de weg. Niet alleen leverde hij begin dit jaar een opvallende bijdrage aan de prestigieuze striphundel Comix 2000, *ook maakt hij inmiddels wekelijks cartoons voor de* VPRO-gids *en de strip* De jonge onderzoeker *voor de* Provinciale Zeeuwse Courant. *Wat kenmerkt het werk van dit veelbelovend Middelburgs talent?*

"Het gaat altijd over mensen die iets heel kleins tot in het absurde toe doordrijven. In mijn werk duiken bijvoorbeeld vaak wetenschappers op, die ergens zo in opgaan dat het heel onwerkelijk wordt. Vrijwel al mijn personages zijn geobsedeerd door iets. Eigenlijk zie ik mezelf als een conceptuele striptekenaar. De vraag hoe je strips kunt maken, houdt me meer bezig dan het verhaal. Daarbij vind ik het wel belangrijk dat het speels blijft, niet te zwaar en pretentieus. Er moet lucht in zitten. *De jonge onderzoeker* is voor een krantenlezend publiek, daar doe ik meer concessies. Maar verder heb ik liever dat enkele mensen mijn werk heel goed lezen en waarderen dan dat iedereen het half leest en het wegwerpt."

Hoe ben je ertoe gekomen strips te gaan maken?

"Eerst heb ik de lerarenopleiding tekenen gedaan en de vervolgacademie schilderen. Daarna de lerarenopleiding Nederlands, maar die heb ik niet afgemaakt. Tot eind '96 schilderde ik en schreef ik romans en gedichten. Toen kwam het moment waarop ik besefte dat ik dit niet mijn hele leven wilde doen en ik me afvroeg wat ik na eigenlijk het leukste vond. Dat bleek het tekenen te zijn. Maar pas na het zien van een documentaire over Crumb, begon ik aan strips te denken. Toen zag ik dat je met strips veel meer kunt doen dan alleen grapjes vertellen, bijvoorbeeld ook autobiografische dingen vertellen of experimenteren. Via Crumb ontdekte ik andere undergroundstrips. Toen ben ik net zo verwoed strips gaan tekenen als ik schilderde en schreef. Alles wat bij schilderen en schrijven niet lukte, bleek daar opeens op een natuurlijke wijze samen te komen. Vanaf dat moment ging alles snel, ook de publicaties."

Hoe ben je in Comix 2000 *terechtgekomen?*

"Vlerk van het stripblad *Gr'nn* stuurde me er een briefje over. Het leek hem ook wel iets voor mij. Toen heb ik er speciaal een strip voor gemaakt. Het sprak me erg aan dat *Comix 2000*-uitgever L'Association de Franse schrijversgroep OuLiPo als belangrijke inspirator voor de bundel noemde. De OuLiPo-schrijvers stellen zich ten doel allerlei speelse vormexperimenten uit te voeren. Zij vinden dat de traditionele roman tezeer alle richtingen kan opgaan. Liever leggen zij zichzelf beperkingen op waaraan hun romans moeten voldoen *(vermaard is bijvoorbeeld Georges Perecs roman La disparution, waarin geen enkele 'e' voorkomt, red.)*. Je kunt het vergelijken met vaste rijmschema's in de poëzie en maatsoorten in de muziek. Die gedachte inspireert me ook bij mijn strips. Ook ik ga het liefst uit van allerlei absurde concepten en procédés. Zo heb ik uiteindelijk die strip gemaakt in de trant van OuLiPo vanuit de gedachte 'misschien dat het lukt'."

Heb je naast OuLiPo nog andere inspiratiebronnen?

"Van die jaren '50-encyclopedieën en -handboeken. Ik lees vrij veel boeken over wetenschappers uit de negentiende eeuw die ontdekkingen proberen te doen. Jules Verne vind ik leuk, net als H.G.Wells. De theatrale standpunten en poses uit die boeken gebruik ik voor mijn strips en voor mijn achtergronden, voor zover ik überhaupt gebruik maak van achtergronden. Daarnaast vind ik Saul Steinberg en Chris Ware fantastisch."

Hoe zie je die invloeden terug in je werk?

"Mijn ding zit vooral in de beperking. Aanvankelijk tekende ik in Crumb-stijl: veel arceringen, heel vlezig. Maar dat ben ik steeds meer gaan beperken. Zoals gezegd ligt mijn grootste fascinatie niet zozeer bij het verhaal dat verteld wordt, maar bij de vraag hoe je überhaupt kunt vertellen. Dat je voor een leeg vel papier zit, daar een paar tekens op zet en de mensen er dan om moeten lachen of ontroerd raken. Hoe dat werkt, daar gaat het me om. Bijvoorbeeld de ogen van mijn personages: dat zijn stipjes. Zodra je zo'n stipje hoger zet kijkt hij kwaad, als je hem lager zet kijkt-ie verdrietig of nieuwsgierig. Al die tijd blijven het gewoon twee stipjes binnen een cirkeltje."

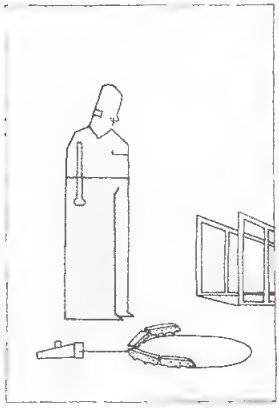

Fragment uit de bijdrage aan Comix 2000

In welke richting zal je stijl zich ontwikkelen, denk je?

"Zoals het nu gaat: het zal deze eenvoud behouden. Ik houd erg van suggestie. Door op papier hier en daar iets neer te zetten, worden die paar lijnen opeens een kamer. Ik probeer daarbij iets te verzinnen wat echt 'strip' is. In mijn ogen zijn de meeste strips prachtig geïllustreerde storyboards; ze hebben de taal van de film geadopteerd. Dat heeft prachtige strips opgeleverd, maar ik vind het leuker om iets te verzinnen wat echt typisch is voor het medium. Bijvoorbeeld dat er beweging gesuggereerd wordt op een plat vlak; daar liggen nog zoveel mogelijkheden. In het ideale geval moet je als zo'n strip verfilmd wordt, na afloop kunnen zeggen: 'De strip was beter'."

MARCEL LAGERWEIJ

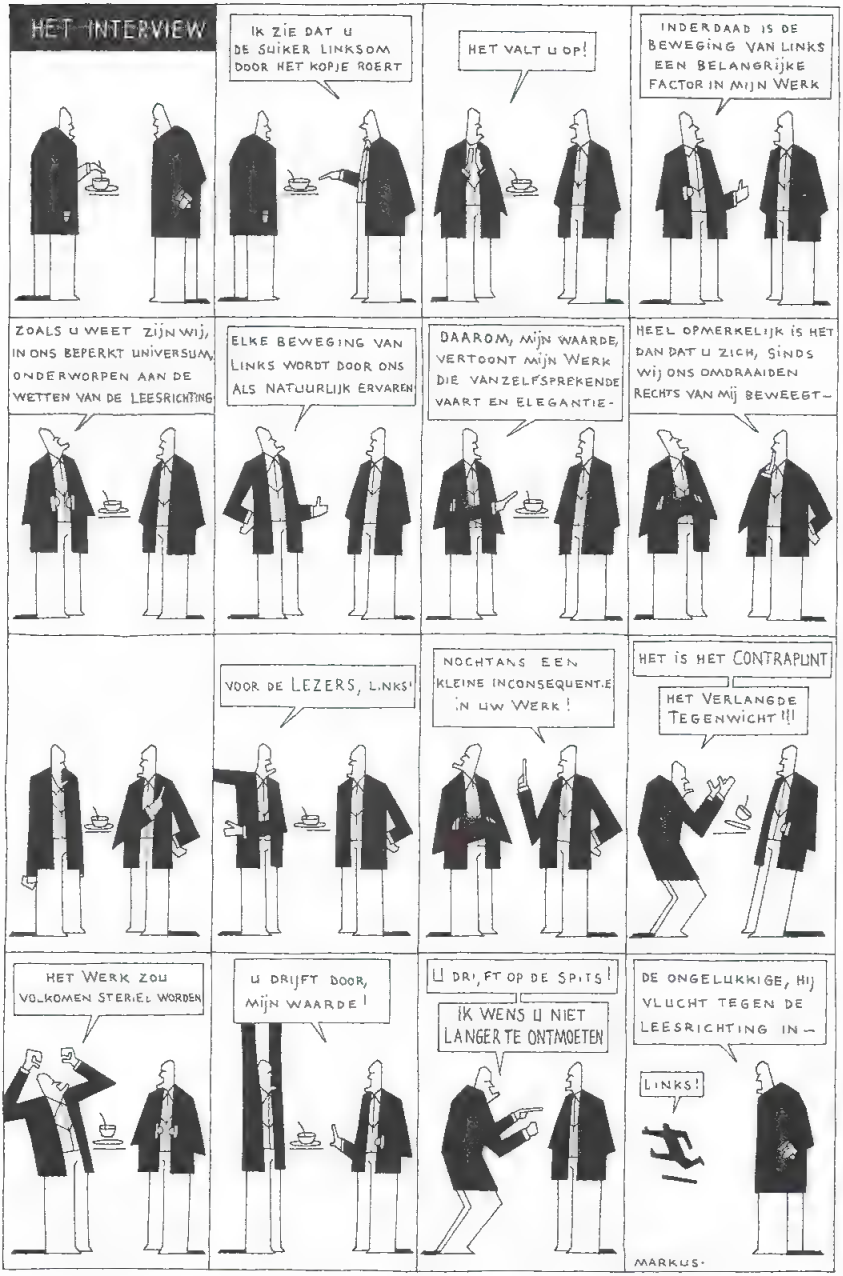
HET INTERVIEW
IK ZIE DAT U DE SUIKER LINKSOM DOOR HET KOPJE ROERT
HET VALT U OP!
INDERDAAD IS DE BEWEGING VAN LINKS EEN BELANGRIJKE FACTOR IN MIJN WERK
ZOALS U WEET ZIJN WIJ, IN ONS BEPERKT UNIVERSUM, ONDERWORPEN AAN DE WETTEN VAN DE LEESRICHTING
ELKE BEWEGING VAN LINKS WORDT DOOR ONS ALS NATUURLIJK ERVAREN
DAAROM, MIJN WAARDE, VERTOONT MIJN WERK DIE VANZELFSPREKENDE VAART EN ELEGANTIE-
HEEL OPMERKELIJK IS HET DAN DAT U ZICH, SINDS WIJ ONS OMDRAAIDEN RECHTS VAN MIJ BEWEEGT-
VOOR DE LEZERS, LINKS!
NOCHTANS EEN KLEINE INCONSEQUENTIE IN UW WERK!
HET IS HET CONTRAPUNT
HET VERLANGDE TEGENWICHT!!!
HET WERK ZOU VOLKOMEN STERIEL WORDEN
U DRIJFT DOOR, MIJN WAARDE!
U DRIFT OP DE SPITS!
IK WENS U NIET LANGER TE ONTMOETEN
DE ONGELUKKIGE, HIJ VLUCHT TEGEN DE LEESRICHTING IN-
LINKS!
MARKUS-

Gift is de naam van een nieuw computerspelletje, dat zeer binnenkort op de markt wordt gebracht. Zoiets zou het vermelden in *ZoxoLala* niet waard zijn, ware het niet dat de personages in de spel zijn vormgegeven

aan de hand van ontwerpen van Régis **Loisel**, de tekenaar van *Op zoek naar de tijdvogel* en *Peter Pan*. De technische man achter Gift is overigens Philippe Ulrich, die zijn sporen heeft verdiend met het ontwerp van de spelvariant van Dune. PvG

From Hell wordt **verfilmd.** Het vuistdikke meesterwerk van Eddie Campbell en Alan Moore over de Jack the Ripper-moorden, wordt momenteel opgenomen in Praag. De smalle straatjes van de Tsjechische hoofdstad moeten doorgaan voor de inmiddels grotendeels gesloopte oud-Londense buurt White Chapell waar aan het eind van de vorige eeuw de moorden plaatsvonden. Een van de hoofdrollen is weggelegd voor Johnny Depp, die met films als *The ninth gate* ervaring heeft opgedaan met het horror/fantasygenre. Binnenkort in uw bioscoop. HvS

Tijdens de Stripdagen in Den Bosch, werd er ook door standhouders veel gemopperd. Striptekenaar en eigenaar van stripwinkel The Drowning Man in Veenendaal, **Yuri Landman**, verwoordde zijn grieven in een open klachtbrief naar aanleiding van de beurs. In die brief windt hij zich vooral op over de verschillen in standhuur tussen deelnemers aan de ruilbeurs (waar volgens Landman niet meer geruild wordt, maar voor veel geld wordt verkocht) en de 'officiële stripbeurs' waar winkels twee keer zoveel betalen en uitgeverijen zelfs vier keer zoveel.
Het is volgens hem dus niet raar dat veel winkels en uitgeverijen na verloop van tijd afhaken. Omdat het lucratiever is om op de goedkope ruilbeurs te staan, hebben veel winkels op persoonlijke titel 'satellietstands' gehuurd waardoor ze meer winst maken met hun antiquarische strips. Dat dit geen particulieren maar winkels waren, werd duidelijk door de professionele insteek waarmee collector's items werden aangeboden.
Landman overweegt dan ook om van dit eerste optreden als winkelier meteen maar het laatste te maken, als er niets verandert aan deze oneerlijke gang van zaken. Een oplossing zou volgens hem zijn om iedereen evenveel te laten betalen en echte particulieren slechts een meter ruimte te geven, waar ze hun boeken op kunnen uitstallen. Landman is, net zoals velen, bovendien van mening dat de beurs een stuk feestelijker kan en dat de aanvulling met de fantasybeurs Gen.Com dit jaar geen verrijking was. Waarom geen muziek, lezingen, exposities, feestjes enzovoorts, zoals dat in Haarlem wel kan? De Stripbeurs van het Stripschap is in een paar jaar tijd verworden tot een mistroostige koopjesjacht, waar verder niets meer valt te beleven en dat is jammer CZ

Herinnert iemand zich **Lost girls** nog? Na drie deeltjes en het faillissement van uitgever Kitchen Sink leek het afgelopen met de onvoltooide edel-pornostrip van het Britse stripmakerspaar Melinda Gebbie en Alan Moore. Inmiddels heeft uitgeverij Top Shelf aangekondigd de volledige *Lost girls* (240 pagina's) winter volgend jaar alsnog in drie banden uit te geven. Meer info: www.topshelfcomix.com. TD

De **Pincet-reeks** is ermee gestopt. De hoge kosten voor onder andere druk en verspreiding maakten het voor uitgeverij De Plaatjesmaker praktisch onmogelijk om de reeks voort te zetten en de auteurs nog fatsoenlijk te blijven betalen. De laatste vier van de aangekondigde 24 deeltjes zullen dan ook niet meer verschijnen.
Een schrale troost voor de liefhebbers is dat de laatste twee verschenen deeltjes, van Erik Kriek en Milan Hulsing, tot de leukste behoorden uit de serie. De Plaatjesmaker is nog op zoek naar een manier om de serie met mini-boekjes voort te zetten, mogelijk met een andere uitgever of door de reeks helemaal aan een derde over te dragen. Wij hopen dat het lukt, want de Pincet-reeks was een van de verrassendste en meest geslaagde stripprojecten van het afgelopen jaar. HvS

Rob Derks overhandigde ons op de Stripdagen een exemplaar van zijn laatste boekuitgave ***Pakje Bakmeel bakt er wel wat van***. In dit professioneel vormgegeven boekje combineert Derks zijn twee passies: koken en tekenen. De ene helft van het boekje bestaat uit strips, de andere uit recepten of andere culinair gerelateerde bijdragen van derden. Zo vertelt Cas Spijkers over spruitjessoep, mijmert Hans Dorrestijn op poëtische wijze over de slavink ("Hoor de slavink fierelieren, nuttiger dan and're dieren") en tekent Derks de boel op humoristisch-persiflerende wijze aan elkaar. Voor *f* 8,95 te koop bij de betere stripwinkel of anders staat de vriendelijke en representatieve 'coördinatrice sales-afdeling' Antoinette 't Hoff je te woord via www.pakjebakmeel.nl.

DE BEST VERKOCHTE STRIPS VAN DE MAANDEN SEPTEMBER & OKTOBER 2000

SERIES

1	XIII 14: Staatsgevaarlijk	*De meest frustrerende*
2	Marshal Blueberry 3: De bloedige grens	*vraag in oktober*
3	Suske en Wiske 266: De kernmonsters	*Wanneer zijn de Stripdagen?*
4	Buck Danny 49: De nacht van de slang	
5	Alfa 5	
6	Heinz 22	*He Pao, eerst alleen in*
7	De Metabaronnen 6: Dona Vicenta	*harde kaft, nu alleen in slappe kaft,*
8	Fokke en Sukke 4: Zijn weer thuis	*wat is het beleid hierachter?*
9	Rik Ringers 63: De impopulaire heks	
10	Jan Jans en de kinderen 27	

OVERIG*)

	Bloedbanden (Hermann/Yves Huppen)	1
De uitgeverijen geven	De verloedering (Tardi)	2
na een tijd van droogte	De tranen van de tijger (Comes)	3
juist in oktober weer een	Xxe ciel.com. Memoires 98 (Yslaire)	4
"stortvloed" aan boeken uit.	No limits (Derib)	5

De Zes-Lijst komt tot stand dankzij de volgende winkels: Balloon Express Het Besloten Land, De Boekenhalte, Eppo, Franka, Gilles de Geus, Gobelijn, Het land van langvergeten, Lambiek, Leidse Stripshop, Mieke's Striptiek, Paard van Troje.
Ook het commentaar is afkomstig van de deelnemende winkeliers.
*) De lijst "overig" bevat one-shots, tweeluiken en trilogieën

Daar kun je je ook abonneren op de Pakje Bakmeel nieuwsbrief voor 'het laatste nieuws over Lee Towers' of het bestellen van gezellige artikelen als kookschorten en flam beerpakketten. GZ

Na het prachtige jubileumnummer 50 (waarvoor nogmaals onze felicitaties) is de redactie van **Zone 5300** al weer hard aan het werk voor het volgende editie. Hierin onder andere het laatste verhaal van de illustere stripmaker Amoebe. De onbekende tekena(a)r(es) verrast al jaren diverse stripbladen met zijn of haar anonieme bijdragen. In een brief aan de redactie heeft Amoebe echter te kennen gegeven de tekenpen aan de wilgen te hangen. Wel liggen er nog twee niet eerder gepubliceerde Kafka-verstrippingen van Amoebe klaar, die binnenkort zullen worden geplaatst.
Verder in dit nummer de vertrouwde gezichten van Fokke en Sukke, Haagse Harry en de zwaar onderschatte Troglodytes van Marcel Ruijters. Daarnaast nieuw talent in de persoon van Rolf Thijssen die een kerstverhaal voor het blad zal tekenen. En nu maar hopen dat de redactie van *Zone 5300* genoeg puf over heeft om het tijdschrift naar de honderd te helpen. HWS

Vlees en **Stardust** zijn twee uitgaves uit de sciencefiction en fantasy-hoek. Zoals vaak in smallpress-uitgaves van dit genre zijn de makers meer liefhebbers dan striptekenaars. In *Vlees; een Spade Booster avontuur* (getekend door Alexander Russchen) transformeert een lid van een poolexpeditie in een verschrikkelijke sneeuwman. In *Stardust nr3*, waarvoor Jan Vijver ook het verhaal schreef, wordt beschreven hoe de 'first contact' van een groep ruimtereizigers verloopt (in dit geval rommelig). Voor het iets minder strakke 'artwork' van deze comic was Anton Sterrenborg verantwoordelijk. De achterpagina vermeldt over hem: 'Anton denkt manga; zwart-wit en ultra geweldda dig (voor de goede orde, Anton is een zachtaardige jongen)'. Echte liefhebbers van het genre kunnen de boekjes bestellen via stripwinkel Balloon Express of via stardust@hotmail.com . *Vlees* kost *f* 5,95, *Stardust* is een gulden goedkoper. GZ

Tijdens de Stripdagen te Den Bosch werd ons een exemplaar van **Local Shop** in de handen gedrukt. Geproduceerd door een groep kunstacademie studenten die er duidelijk lol in hebben mooi materiaal te

maken. De stripjes zijn van diverse kwaliteit, maar liefhebbers van experimentele vormgeving komen zonder meer aan hun trekken. Het tijdschrift is voorzien van een bonussampler: heus local shop wc-papier en een bonusboekje met strips. Voor meer info rondom dit autonome striptijdschrift kun je contact opnemen met Redactielid en PR-manager Erik van Tuijn: 06-28399103 of miss_tubbs@hotmail.com KvW

Nooit meer koude douches, schreven we in het redactioneel van ons vorige nummer. Daarmee wezen we op de gestage stroom **integrale uitgaven** die een steeds duidelijker alternatief biedt voor het lezen van strips in serievorm. De afgelopen maanden zette de integrale-uitgaventrend in Frankrijk flink door. Uitgeverij Vents d'Ouest bracht integrale versies van *Dubbel ik, Hartenvreter* en *Dodenetland*. Glénat kwam met bundelingen van *Sneeuw, Elsa* en *De meesters van de gerst*. Vooralsnog alleen in het Frans, maar voor de liefhebbers zeker de moeite waard. TD

Ferrandez gaat na een pauze van enkele jaren door met zijn succesvolle reeks *Carnets d'Orient*, waarvan in het Nederlands alleen de eerste drie delen zijn verschenen (*Oriëntaals dagboek, Het jaar van het bloed* en *De zonen van het Zuiden*). Die drie delen zijn onderdeel van een cyclus, die in totaal vijf albums beslaat en waarvan de laatste twee delen tot onze ergernis door Casterman alleen in het Frans werden uitgegeven. Ferrandez zet de reeks nu voort met een deel, dat *Voyages à Istanbul* gaat heten. Of dit nieuwe album wel zal worden vertaald, is nog niet bekend. Het zal niet de eerste keer zijn, dat het Nederlandse taalgebied nieuw werk van Ferrandez wordt onthouden. Twee jaar geleden verscheen van zijn hand (eveneens bij Casterman) *L'outremangeur*; een intrigerend verhaal over een zwaarlijvige inspecteur van politie die een bijzondere verhouding aangaat met de verdachte van een moord om met zichzelf en zijn lijf in het reine te komen. Ook dat album is tot op heden onvertaald gebleven. PvG

"He rides again" onze alom beruchte en beroemde lijstjesmaker. Een heuse **Incognito-Index** en het kan niet op evenseens verkrijgbaar een **Jippo-Index**. Voor de liefhebber allemaal te bestellen bij de one and only André Wijntjes Reigerstraat 6, 3161 TN Rhoon, tel: 010 – 5014704 KvW

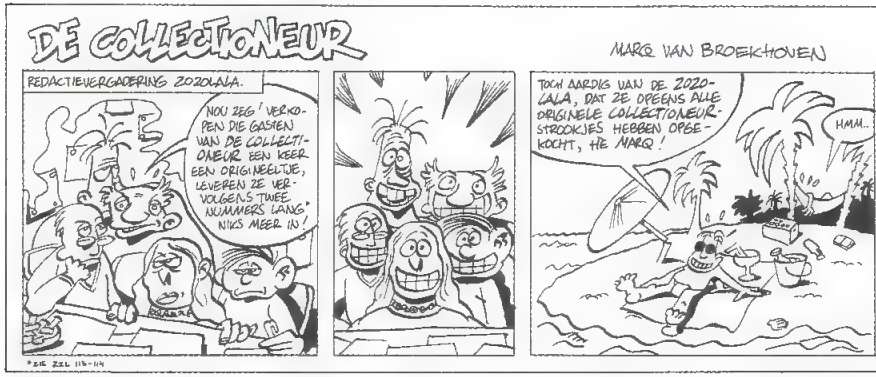
DE COLLECTIONEUR
MARC VAN BROECKHOVEN
REDACTIEVERGADERING ZOZOLALA.
NOU ZEG! VERKOPEN DIE GASTEN VAN DE COLLECTIONEUR EEN KEER EEN ORIGINEELTJE, LEVEREN ZE VERVOLGENS TWEE NUMMERS LANG NIKS MEER IN!
TOCH AARDIG VAN DE ZOZOLALA, DAT ZE OPEENS ALLE ORIGINELE COLLECTIONEURSTROOKJES HEBBEN OPGEKOCHT, HE MARC!
HMM..

Ook nummer achtenveertig van De Stripper laat zien dat de stijgende lijn van dit blad verder is doorgezet en het haar functie als podium voor beginnend tekenaars steeds beter invult. Ook deze editie is voorzien van een kleurenvoorplaat en bevat bijdragen van o.a. Sander Out, Charles Guthrie, Jasper Vink

(die het werk van Peter van Dongen wel erg goed heeft bekeken) en natuurlijk van drijvende kracht Rob Derks. Abonnementen kosten 22,50 per 6 nummers, giro 6624776. Informatie: zztob@cistron.nl GZ

In het Franse stripblad *BoDoï* loopt momenteel de voorpublicatie van *Le manuscrit*, een verrassend samenwerkingsproject van **Béhé** en **Giroud**. De strip van de tekenaar van *Doodzonde* en de scenarist van *Azrayen* is het begin van Girouds tiendelige reeks *Le décalogue* over de tien geboden. Elk deel wordt door een andere stripmaker getekend. "Uiteindelijk zal *Le décalogue* op drie manieren te lezen zijn," zegt Béhé in *BoDoï 35*. Niet alleen zijn de tien boeken op zich afgeronde verhalen, daarnaast zit er een ontwikkeling in de reeks van 1 tot 10 én verrassend genoeg ook andersom. *Le manuscrit* - gebaseerd op het gebod gij zult niet stelen - speelt in het jaar 2000; de latere delen gaan steeds verder terug in de tijd. Daardoor is de complete reeks ook van achter naar voren te lezen als de chronologische opeenvolging van de tien verhalen van het jaar 632 tot 2000. Na afronding van *Le manuscrit* gaat Béhé aan de slag met het voor eind 2001 geplande eerste deel van de op de Griekse mythologie geïnspireerde trilogie *Chimères* geschreven door **Mosdi**. Pas daarna staat het vierde deel van Béhés en Toffs reeks *Doodzonde* weer op het programma TD

In navolging van Nederlandse schrijvers, ontvingen een jaar geleden ook een aantal striptekenaars (o.a. Gerrie Hondius en Peter Pontiac) van het Fonds voor de beeldende kunst een beurs om ongestoord aan hun boek te kunnen werken. Met afgunst keken Belgische auteurs naar die luxe, aangezien daar geen overheidsaandacht voor de strip bestond. Daar is inmiddels verandering in gekomen. Ook het Belgische departement van cultuur zou zich sterk gaan maken voor de strip, bleek tijdens de uitreiking van de Bronzen Adhemar in Turnhout vorig jaar. Cultuurminister Bert Anciaux beloofde een stripbeleid te zullen uitstippelen. Onlangs vertelde hij in een speech ter gelegenheid van de opening van de expositie van vader en zoon De Moor in het Belgisch Centrum voor het Beeldverhaal dat inmiddels het vernieuwende tijdschrift *Beeldstorm* al mocht rekenen op **financiële ondersteuning**. In juli 2000 kreeg *Beeldstorm* de toezegging dat hun aanvraag volledig zou worden gehonoreerd in het kader van 'experimenteel jeugdwerk', nadat twee eerdere aanvragen bij de afdeling 'cultuur' werden afgewezen. Inmiddels is het bijna december en heeft *Beeldstorm* nog geen franc ontvangen. Om het geld ook daadwerkelijk te ontvangen, moet het tijdschrift met een nieuw op te stellen dossier aantonen dat er daadwerkelijk een 'stijgende kwalitatieve lijn' is te ontdekken in hun initiatief. Dat is nogal lastig als je door geldgebrek je drukker niet kunt betalen en je dus geen nieuw nummer kunt uitbrengen. Het valt voor de Belgische evenknie van *Zone5300* te hopen dat 'Groningse toestanden' uitblijven en zij zich ook daadwerkelijk, niet gehinderd door enige financiele beslommeringen, voortaan kunnen richten op het maken van hun fraaie tijdschrift. GZ

Fans van *Thorgal* zijn er genoeg. Bij platenmaatschappij Universal hebben ze dat ook door en dus verscheen dit najaar in de Franse muziekzaken de cd **Thorgal L'album**. Om het collector's item te completeren gaat een beperkt deel van de cd's vergezeld van enkele niet eerder gepubliceerde schetsen van Rosinski. Meer info: www.thorgalmusic.com. TD

Popeye, *Dick Tracey* en *Gasoline Alley* zijn enkele van de legendarische strips waarvan de Amerikaanse krantenlezers de eerste helft van de twintigste eeuw konden genieten. Een van hen was de cultuurcriticus **Donald Phelps**, die nu in zijn driehonderd pagina's dikke essaybundel **Reading the funnies** een kritisch eerbetoon brengt aan de fantasierijke

MAXOMATOZUS Post-apocalyptisch proefkonijn

NACHTBALLET
DAAR HOU IK VAN !
IN HET DUISTER BEN IK ME BEWUST VAN ELKE BEWEGING...
...VAN ELKE SPIER...
BOVENDIEN= OVERDAG ZOU IEMAND ME KUNNEN ZIEN...
RAYMAN

krantenbeelden die zijn jeugd kleur hielpen geven (Fantagraphics;
ISBN 1 56097-368-4; $19.95). TD

Zoals elk jaar was ook de uitreiking van de **Stripschapprijzen** tijdens de afgelopen Stripdagen in Den Bosch niet echt een feestelijke aangelegenheid. Op zaterdag werd Willem gelauwerd onder aanwezigheid van een handjevol mensen, die al maanden vantevoren wisten van de toekenning van de prijs, die ondanks alles nog steeds een zekere prestige heeft. Op zondag werden (onder vertoning van een aantal dia's vol pijnlijke spelfouten) de gebruikelijke andere prijzen uitgereikt:
Mark Hendriks won de prijs voor beste Nederlandstalige boek met *Hong Kong love story* en *Ikayaki*, Christoph Blains *De snelheidsbegrenzer* als beste buitenlandse uitgave. Gerard Leevers *Oktoknopie* was volgens de jury het beste kinderboek. Onze eigen Karin van Wylick werd voor haar inspanningen voor het Stripdocumentatiecentrum in Rotterdam beloond met de P. Hans Frankfurterprijs. Aangezien er bij die uitreikingen op zondag veel meer publiek aanwezig was, was het voor Willem waarschijnlijk leuker geweest om dan zijn prijs in ontvangst te nemen. Nu moest hij het doen met een bijna lege zaal waarin het applaus zeer snel verstomde. GZ

Vlaanderen is een **nieuw striptijdschrift** rijker. Twee *ZozoLala's* geleden maakten wij in deze rubriek melding van het blad *Demo*, gevuld met de afstudeerprojecten van studenten aan de Nederlandstalige stripacademie St.Lukas te Brussel Nu hebben de

afgestudeerden hun handen ineen geslagen voor het nieuwe tijdschrift **Ink** dat onlangs verscheen. Het blad is op een werkelijk opzienbarend mooie manier gedrukt en uitgegeven. Maar wat nog veel belangrijker is: ook de inhoud is van een verrassend hoge kwaliteit.
Zonder iemand te kort te willen doen willen wij hier vooral de namen noemen van Gilles Vrancks, Axel Jacobs en Guido Devadder. De eerste twee auteurs maakten een aanzet voor een vervolgverhaal dat wordt voortgezet in het tweede deel van *Ink* dat in januari moet verschijnen. Devadder maakte een prachtig kleurenverhaal, met een sterke plot over moord en moraal

Het zal jullie niet verbazen dat ons advies dan ook luidt: kopen dat blad! En als jullie dan ook nog weten dat dit juweeltje maar 14 gulden of 250 frank kost, weet iedereen dat je *Ink* voor die spotprijs niet kan laten verstoffen in de schappen van je stripwinkel. HvS

De Amerikaanse literaire uitgever **Pantheon** heeft grote plannen het stripfonds uit te breiden. Zo bracht de Amerikaanse uitgever van *Maus* nieuwe prachtstrips uit van Daniel Clowes, Ben Katchor en Chris Ware. Op Pantheons website noemt Dan Frank, de literair directeur van Pantheon, de stripuitgaven het logische antwoord van de literaire uitgever op de populariteit van de beeldcultuur van film, televisie en internet. Frank zegt er "zeker" van te zijn nog meer topstripmakers op te nemen in het Pantheon-fonds. Als bewijs van de serieuze ambities van de uitgeverij op dit gebied biedt de Pantheon-site inventieve Flash-animaties van **Clowes** en **Ware**. De moeite van een bezoekje waard:
www.randomhouse.com/
knopf/pantheon TD

BLUEBERRY BLUES
Van myn favoriete serie een onleesbare klotestrip maken!
Bedankt Giraud!
Wat een kutvertaal! Giraud kan nog geen briefje aan zijn melkboer schrijven!
Ook doet zijn vrouw
Blijkbaar dorft niemand tegen hem te zeggen dat hij zich tot tekenen moet beperken.
Nou ik wel!
HE GIRAUD! ECRIVAIN DE RIEN! NE PAS ENCORE ECRIRE BLUEBERRY! COMPRIS?
C'EST SHIT!
FUCK YOU! IMBECILE!
Tjonge wat een tekst
CA EST ZEKER ECRIVÉ PAR TON FEMME OU LE MELKBOER, HEIN GIRAUD!
Zo, die kan 'ie in zijn zak steken
Hetzelfde drama hebben we gehad met Uderzo. Die dacht het ook wel zelf te kunnen na de dood van Goscinny en heeft Asterix zo om zeep geholpen maar die is gestopt
Toch.
UDERZO! VOUS NE PAS ECRIRE ENCORE ASTERIX, HEIN?
Pas op mhoh!
NON CHEF! RELAX!
Ah, verstandige kerel
GIRAUD ÉCRIT ASTÉRIX POUR MOI MAINTENANT!
YEH! SO FUCK YOU IMBECILE!
An bon! Ça est mon nouveau friend a Jean!

Verscheen eerder dit jaar al de interviewbundel met Tardi, zojuist heeft publicist Numa Sadoul daar een nieuw boek over Vuillemin aan toegevoegd. **Vuillemin. Entretiens avec Numa Sadoul** bundelt de gesprekken die Sadoul voerde met het losgeslagen brein achter *Vuile grappen* en *Hitler=SS* (Ed. Niffle-Cohen; FF 125). Gevraagd naar toekomstige interviewboeken, kondigt Sadoul alvast uitgaven aan over **Ysslaire** en **Uderzo**. Voor daarna staan Bilal, Juillard en Loisel hoog op zijn verlanglijstje, zegt Sadoul. Aardig is ook dat Casterman nog deze winter Sadouls jarenlang uitverkochte klassieker **Entretiens avec Hergé** zal herdrukken (à FF 89). TD

Im memoriam Dupa

Onlangs overleed op 55-jarige leeftijd Luc Dupanloup, beter bekend onder zijn pseudoniem **Dupa**. Hij is de schepper van de humoristische strip *Dommel*, waarin de hoofdrol is weggelegd voor een lobbes van een hond, die praat en ook op andere vlakken erg bijdehand is. Dupa was een vrij onopvallende harde werker, die alleen al voor *Dommel* het indrukwekkende aantal van 37 albums heeft volgetekend en geschreven. Daarnaast nam hij in de jaren zeventig het tekenwerk van enkele albums van de reeks *Chlorophyl* voor zijn rekening en tekende hij in de jaren tachtig een drietal albums van zijn eigen reeks *Niky*, over een vrachtwagenchauffeur. Dupa begon zijn stripcarrière medio jaren zestig als assistent van Greg en werkte mee aan onder meer de albums van diens held *Olivier Blunder*. Greg was in die tijd hoofdredacteur van het weekblad *Kuifje* en haalde Dupa daar binnen met *Dommel*. Dupa is het weekblad Kuifje en haar uitgeverij Le Lombard altijd trouw gebleven. Met zijn dood is opnieuw een van de klassieke Europese stripmakers van ons heengegaan.

'Peer de Plintkabouter heeft géén ballen.'
(Stripschrift)
'Grappen met ballen...'
(Zozolala)

☆ oordeel zélf: ☆

PEER DE PLINTKABOUTER

eerste album nu te koop

van de makers van *De Collectioneur*

SILVESTER

OUDE NUMMERS

114 Malotti, Eric Schreurs, Stefan de Groot

113 Jim Woodring, Daniel Hulet, Typex, Janko Bosch

112 Jean van Hamme, Jens Balzer, Martin tom Dieck, Peter Koch

111 Ole Cornoll Christensen, Jan-Willem de Vries, Schulz

110 Alan Moore, Maarten Vande Wiele, lief de voor de strip

109 Ferry, Stanislas, Strip top 100 van de eeuw

108 Reid, Geleijnse & Van Toi, Robin Schouten

107 Fred de Hey, Mathias de Clercq, Joe Sacco

106 Gerrit de Jager, Maurice Hof, Dirk Stallaert

104 Enk. Bilal, Don Lawrence, Wil em Verburg

103 Peter van Dongen, Adamof, Yuri Landman, Kim Duchateau

100 Joost Swarte, Fantasystrips, Superhelden, Guiseppe Bergman, Amateurbladen, Maz, Lode Devroe Edgar Jacobs

98 François Bourgeon, Yves Swolfs, Tobias Schalken

97 Dermot Power, Michel van de Po , José Muñoz

96 Hein de Kort, Stefan van Dither, André Geerts

95 Luan Ong, Milan Hulsing

94 Baru, Jong duits talent, Nix

93 Will Eisner, Julie Doucet, Naam

92 François Boucq, Oriëntaa se dagboeken, Mark Horemans

91 Edmond Baudoin, Hergé, Marq van Broekhoven

90 Gleever, Stripgeschiedenis, Milo Manara & Feiln ,Barbara Stok

89 Eric Joris, Hanco Kolk, Béhé, Benno Vranken, Roberta Gregory

88 Joe Matt, Mark Retera,Bart Schoofs

87 Willem Vleeschouwer Vicente Segrelles, Ted McKeever, Michiel de Jong

86 Bil Watterson, Sperminator, Koen, Hottentot, Art Spiegelman

85 Formaline Foerster, Frédéric Bézian, Mark Hendriks

83 Charles Burns, Mars, Gnoe

82 Andreas, Rork, Cyrrus, Chris Berg

81 Hermann, Jeroen de Leijer, de Wiroja's, Mark Beyer

80 Vittorio Giardino, Peter Bagge, Maaike Hartjes, Michel Plessix

79 Franx, Ulli Bürer, Guido van Driel

78 Martin Lodewijk, Signed by war, Berend Vonk

77 Krijtlijn, Benn,Flons Oudshoorn

76 Inktvis produktie, Al Davison, Gummibah, Peter de Wit

74 Marcel Ruijters,Richard Corben

73 Bert van der Mei,, Dave McKean, Cerebus

72 Tardi, The sandman, Don Lawrence

71 Dick Matena, Delgadito,stripgeschiedenis jaren '80 tot nu

69 Vrouwen en strips Stripgeschiedenis jaren 30, '40 en '50

67 Fritz van den Heuvel

66 David Lyttleton, Moebius, Dirk Stallaert, Lezersenquête-2

64 Aloys Oosterwijk Alberto Breccia, Marco Venanz

63 Hans Kresse, Lezers enquête-1, Eric Heuvel

62 Een kleine moord, Raives, Stripdagen Haarlem, Edmond Baudoin, Francois Riviere-2, Angloumême, Torens van het Schemerwoude

61 Christian Rossi, Trade Paperbacks

58 Paul Teng, Hard gekookt, Angloumême '91

57 Akira, Luan Ong, Franse verzame a bums

56 Régis Loisel, Matthias Schultheiss

55 Daniel Torres

54 Jean Claude Servais, Ragebol, eva dam

53 José Muñoz

51 Dave McKean

44 Vittorio Giardino, Crepoble 1989, Moebius

Nummers 114 t/m 109 kosten *f* 4,00 / BF 75 per stuk; nummer 108 en ouder *f* 2,50 / BF 60
BESTELWIJZE: zie giro colofon (p.2), met de vermelding van de gewenste artikelen en je eigen adres.

ZOZOLALA KLASSIEK 2
een herdruk van de nummers 13 t/m 24 (*f* 37,50 / bf 680)

Agenda

Het Nationaal Oorlogs- en Verzetsmuseum te Overloon besteedt van **11 november t/m 1 april 2001** ruimschoots aandacht aan **Dick Bos**. Boeken, boekomslagen, tijdschriften, knipsels en foto's van **Alfred Mazure** geven een zo compleet mogelijk beeld van het werk van deze veelzijdige tekenaar, illustrator en filmer. Dit najaar verschijnt bij uitgeverij De Blauwe Diamant een uitgebreide, geïllustreerde bibliografie. Het museum is dagelijks geopend van 10.00 tot 17.00u. Voor meer info: www.oorlogsmuseum.nl of 0478-641820

Het Maritiem Museum te Rotterdam schenkt ruimschoots aandacht aan Popeye en Kuifje, maar ook Franka en Kappie zijn in vele vormen te bewonderen. Onder de titel '**ALLE HAAIEN!** Striphelden op zee' schenkt het Maritiem Museum te Rotterdam aandacht aan maritieme striphelden. De openingsmanifestatie op **16 december** is gratis toegankelijk en de tentoonstelling is tot 16 september 2001 te bewonderen. Voor meer info: www.maritiem-museum.nl Openingstijden: dinsdag t/m zaterdag 10-17u, zondag van 11 17u.

Origineel werk van **Enki Bilal** is niet al te vaak te zien. Daarom is het aardig te weten dat de Parijse Galerie Desbois nog **tot 23 december** originelen toont van *Le sarcophage*, een samenwerkingsproject van Bilal en scenarist **Pierre Christin**. Galerie Desbois, Avenue de la Bourdonnais 14, Parijs, 0033 - 1 - 4555 8553, www.desbois.com.

Nog **tot 7 januari** kunnen reislustige stripliefhebbers terecht in Parijs voor de expositie **Maîtres de la bande dessinée européenne** Een groots opgezet overzicht van het werk van zeventig stripmakers uit dertien landen bij elkaar gebracht door de gerenommeerde curator Thierry Groensteen. Lokatie: Bibliothèque nationale de France, Hall Est, Quai François -Mauriac. Bij de expositie hoort ook een glossy catalogus (Ed. Seuil; FF 260).

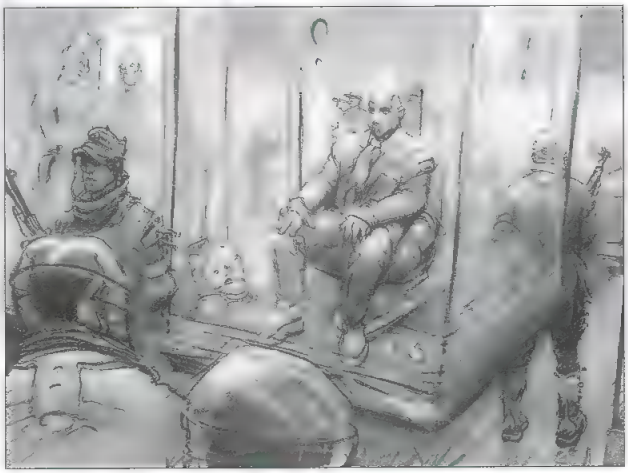

Nog tot **tot 7 januari** in het BCB: de expositie **Bob en Johan de Moor - Twee generaties Vlaamse tekenaars**.
BCB, Zandstraat 20, Brussel, 02 - 219 19 80.

Op **21 januari** vindt te **Berchem** de strip- en platenbeurs plaats. In het Alpheusdal aan de Williotstraat 22 kun je daar verschillende stgnerende tekenaars gaan lastig vallen. Voor informatie bel je met: (0032) 3-6050287.

Na de zevende verhuist de hele De Moor-expo naar het Franse **Angoulême**, dat in het weekeinde van **25 tot en met 28 januari** wederom even stripnoofdstad van de wereld zal zijn. Dit jaar is **Florence Cestac** de eregast van het festival - de eerste vrouw in de 28 jaar die het festival nu bestaat - en zal ook de Japanse strip uitgebreid in het zonnetje worden gezet. Meer info: www.bdangouleme.com.

Het nieuwe jaar in met een stripbeurs en vervolgens met stapels stripboeken huiswaarts keren? Mogelijkheden biedt de **7e Strips-, Platen- en CD-Beurs** te Alpheusdal-Berchem (Antwerpen). **Zondag 21 januari** ben je welkom van 10.00 tot 18.00u. Voor 80 BF mag je naar binnen om gesigneerde albums te bemachtigen van Marvano, Ferry, Magda en Wozniak. Voor meer info kun je terecht bij stripwinkel Alex: 03-236.25.40.

Vrijdagavond 26 januari opent om 18.00 in Galerie Lambiek een expositie gewijd aan de 'masters of sequence' Tobias Schalken en Stefan van Dinther. Behalve originelen van hun alom bejubelde strip Eiland zullen ook installaties en multimedia-projecten van het eigenzinnige duo te bewonderen zijn. De expositie is te zien tot eind februari. Galerie Lambiek. Kerkstraat 78, Amsterdam, 020 - 626 75 43, www.lambiek.net.

Er was eens een tijd waarin **Tante Leny** het toonaangevende stripblad van vaderlandsche bodem was. Die tijd herleeft, want **vanaf 7 december** roept de Rotterdamse galerie TENT. het legendarische tijdschrift in herinnering, waarin mensen als Joost Swarte, Peter Pontiac, Ever Meulen en Marc Smeets hun eerste werken toonden. Vanaf acht uur is iedereen die donderdagavond welkom voor de feestelijke opening. Daarna is de expo nog te zien **tot en met 7 januari**. Voor de gelegenheid brengt Oog & Blik een eenmalig nieuw nummer van *Tante Leny* uit. Achter het omslag van Evert Geradts nieuw en nog ongepubliceerd oud werk van de *Leny*-coryfeeën. De nieuwe *Leny* zal ongeveer *f* 15,00 gaan kosten. Daarnaast grijpt ook Piet Schreuders de tent. aan om het tienjarig jubileum van zijn blad **Furore** te vieren met een nieuwe uitgave. Grote kans trouwens dat filmmaker Koert Davidse bij de opening eveneens van de partij zal zijn. Davidse werkt momenteel aan een **documentaire** over *Tante Leny* en zal deze unieke kans niet willen missen de hele club van weleer weer bij elkaar te zien. TENT. Witte de Withstraat 50, 010 413 54 98.

Zondag **18 februari** vindt voor de derde keer de **Grote stripbeurs van de Randstad** plaats in de Darling Market te Rijswijk. De beurs is open van tien tot vijf en de entree is *f* 7,50. Meer info: www.go.to/strip2000.

Steven Dupré

en de kracht van de kinderlijke verbeelding

Steven Dupré dankt zijn bekendheid aan de jeugdstrip *Sarah en Robin*. Het gegeven is niet bijster origineel. Hijzelf is de eerste om dat toe te geven: de hoofdpersonen zijn een meisje en haar denkbeeldige vriendje, dat voor de buitenwereld onzichtbaar is. De verhalen zijn echter met zoveel liefdevolle aandacht en vakmanschap geschreven, dat ze zowel jonge als volwassen lezers voor zich innemen. Dupré combineert de klassieke tradities van de Vlaamse familiestrip met de moderne opvattingen over beeldregie en verhaalopbouw. Een gesprek met een eclecticus.

Steven Dupré is een tekenaar die weinig aan het toeval overlaat. Zijn potloodschetsen zijn een nauwkeurige blauwdruk voor de latere strippagina. Elke detail is uitgewerkt, elke inktlijn aangegeven. Het uitwerken is dan alleen nog een kwestie van de juiste dik-dunne penseellijn vinden. Vroeger ging hij daar zelfs nog verder in: "Ik word al zelfverzekerder. Zeker toen ik met *Sarah en Robin* begon, had ik de neiging echt *alles* in potlood uit te tekenen. Ik besef nu dat het niets uitmaakt: een nerfje meer of minder, een blaadje meer naar links of naar rechts."

Gevraagd naar een strip die op hem als kind een grote indruk maakte, noemt hij zonder nadenken *Op zoek naar de Tijdvogel* van Régis Loisel en Serge Le Tendre. "Die personages leven echt, hè. Dat waren geen platte figuurkes. Ik heb *De Tijdvogel* al spijbelend leren kennen in de Club, een grote winkel in boeken en papierwaren. Daar bleef ik rondhangen totdat de school was afgelopen, zodat mijn ouders niets zouden merken."

Door het werk van Loisel ontdekte hij het *fantasy*-genre. Een belangrijke kennismaking, want ook de verhalen die hij nadien zelf als stripauteur zou maken, spelen allemaal in het grensgebied tussen verbeelding en werkelijkheid.

Toen het eerste Sarah en Robin album, *De vriend van Ivanhoe*, in 1996 verscheen, was Steven Dupré in Nederland nagenoeg onbekend. Een enkeling kende hem van de strip *Waldo's Horrorland*, die een jaar lang in de Veronica-omroepgids verscheen. Daarvoor had hij zes jaar lang de dagstrip *Wolf* voor de Vlaamse krant *Het Volk* gemaakt. Eerst samen met zijn vriend Rudy Rombouts als scenarist, later op eigen kracht, hoewel Rombouts nog wel hielp bij het schrijven van de synopsis. Eigenlijk stond hun een strip à la *De Tijdvogel* voor ogen, maar de redactie was beducht voor de ongebreidelde fantasie van de beide jonge honden. De lezer moest het verhaal wél kunnen volgen, werd hun voorgehouden. Ze dienden op zoek te gaan naar een herkenbaar kader voor hun strip. "En omdat we toen nog onverstandige jongens waren, luisterden we naar goede raad. We vergeleken verschillende mythologieën met elkaar. Om meer dan drie verhalen per jaar te maken moest er een ruime bron zijn om uit te putten De Noorse mythologie bood het meeste houvast voor verhalen. De *Edda* is een dikke turf."

Plaat uit *Wolf*

Steven Dupré maakte een twintigtal verhalen van *Wolf*, tot hij op een morgen de krant opensloeg en ontdekte dat zijn

strip was verdwenen. Er was bij *Het Volk* een nieuwe hoofdredacteur aangetreden en nieuwe bezems vegen schoon. Na enig aandringen kwam het dagblad zijn contractuele verplichtingen na. Hij mocht het lopende verhaal alsnog afmaken. "Mijn eerste reactie was: zes jaar voor niets gewerkt. Dat is niet waar natuurlijk. Ik heb mijn job geleerd, al doende. Zo bekijk ik het nu. Ik heb zes jaar lang onafgebroken geproduceerd. En gepubliceerd. Het laatste verhaal zag er heel professioneel uit. Het vervelendste was dat die nieuwe hoofdredacteur zelf na een half jaar alweer is opgestapt. Of hij is buiten gegooid, dat mag ik kwijt zijn. De nieuwe bezem beviel blijkbaar niet."

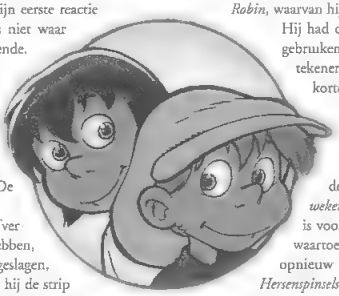

Er zijn indertijd twee albums van *Wolf* verschenen, die echter 'nooit niks' gedaan hebben, zegt Dupré. Stel dat ze echter waren aangeslagen, dan kan hij zich heel goed voorstellen dat hij de strip tot op de huidige dag zou hebben voortgezet. "Waarom niet? Alleen niet meer in dat krantenritme van een halve pagina per dag. Dat is heel frustrerend. Weten dat je beter kunt, maar nooit de tijd hebben. Bij dat laatste verhaal schetste ik niet eens meer. Allez, ik was het beu. Ik was het grondig beu. Ik zat opeens zonder inkomen, maar verder vond ik het niet zo'n ramp."

Op zoek naar werk klopt hij aan bij zijn collega Jan Bosschaert, die hem vroeg de strip *Sam* te inkten, een karwei waaraan Bosschaert zelf een verklaarde hekel had. In totaal inkte Dupré drie albums voor hem: *De kikkerpoel, Circus Campioni* en *Naar Prutselaar*, en de reclamestrips *Metaal, keitof* en *Je hobby, je beroep*. De elegante lijnvoering van Dupré gaf de strip een grafische samenhang die in de eerste albums had ontbroken. "Ik gebruik een penseel, terwijl Jan altijd op zoek is naar welk materiaal hem het beste ligt. Hij blijft eeuwig twijfelen. Als je zoals ik consequent hetzelfde materiaal gebruikt, ziet het er coherenter uit. Toen ik voor hem werkte, moest ik me aan zijn stijl aanpassen. Vooral in het begin. Later deed ik vaker mijn eigen zin. Ik weet niet of hij dat waardeerde. Ik heb in elk geval nooit commentaar gekregen. Mijn eigen inbreng bleef vooral beperkt tot de decors. Op de achtergrond stonden wel eens Dupré-bomen. De personages bleven echter Bosschaert-figuurtjes. De figuur van Sam is hij altijd zelf blijven inkten."

Zijn kennismaking met Bosschaerts werk was de strip *Omni*. Daardoor misleid verkeerde hij enige tijd in de veronderstelling dat Bosschaert een Nederlander was. "Het maakte zeker indruk. Zijn werk was dynamisch. Die figuurtjes leefden echt. Jan heeft geen bewegingslijntjes nodig om een personage te laten bewegen. En hij kan alles tekenen. Om het eender wat, het is geen enkel probleem."

Ondanks zijn bewondering voor Bosschaert zegt hij niet door hem beïnvloed te zijn. Tenminste niet diepgaand en langdurig. In de periode dat hij *Sam* inkte, was enige beïnvloeding moeilijk uit te sluiten. "Soms betrapte ik mezelf wel eens op een Bosschaert-figuurtje. Weghalen? Nee hoor, ik liet het gewoon staan. De winkel moest draaien, nietwaar? Toch heb ik altijd mijn best gedaan om me niet te zeer door anderen te laten beïnvloeden. Zo ben ik eens, en dan spreek ik echt van heel lang geleden, bij Jan Bosschaert thuis geweest met mijn tekeningskes. 'Het lijkt wel erg op Yann en Conrad, hè,' zei ie tegen me. Oei, betrapt. In dat opzicht heeft Jan wél invloed op me gehad. Hij leerde me op te passen."

Intussen had Steven Dupré, na enkele vergeefse pogingen, ook een voet tussen de deur gekregen bij Standaard Uitgeverij, vanouds het bolwerk van de Vlaamse strip voor een breed publiek. Hoewel hij zich geen uitgesproken tekenaar van kinderstrips vond (en vindt), had hij een voorstel gedaan voor het nieuw op te richten *Suske en Wiske Weekblad*. Na enig redactioneel gesleutel, resulteerde dat in *Sarah en Robin*, waarvan hij eind 1993 het eerste verhaal tekende.

Hij had de met *Wolf* opgebouwde routine willen gebruiken om van meet af aan lange verhalen te tekenen. Maar Standaard gaf de voorkeur aan korte verhalen, die voor publicatie in het weekblad beter geschikt zouden zijn. Het eerste album vertoont de sporen van die verschillen van inzicht: het is een doorlopend verhaal, maar in episoden verteld. Pas in het derde album, *Zes weken* (1998), zou Dupré zijn zin krijgen. Het is vooral in de lange verhalen dat hij laat zien waartoe hij als stripmaker in staat is, zoals opnieuw bleek in het meest recente album *Hersenspinsels*.

De vriend van Ivanhoe gebruikte hij om de personages te introduceren. Sarah was bedoeld als een doodgewoon meisje. "Ze heeft geen bijzondere eigenschappen. Dat heeft ook niet: ze heeft Robin." De onzichtbaarheid van Robin is het centrale gegeven en meteen ook de grootste beperking van de reeks. In enkele verhalen introduceert Steven Dupré nieuwe personages die net als Sarah in staat zijn Robin te zien. In het eerste album is dat Sarahs grootvader, de oorspronkelijke bedenker van Robin, in *Zes weken* het jongetje Sven, die zonder het te weten Sarahs fantasie blijkt te delen, en in *Hersenspinsels* de psychiatrische patiënt Herman, die aan hallucinaties lijdt. Het is niet de bedoeling dat ze in latere albums terugkomen: "Als te veel mensen Robin kunnen zien, is het bijzondere weg."

In het eerste album kreeg het leefwereldje van Sarah en Robin vorm, inclusief alle mogelijkheden en onmogelijkheden ervan. Sommige ideeën schuift Dupré opzij omdat hij ze te makkelijk vindt: "Robin komt uit de verbeelding van Sarah voort. Als zij zou bedenken dat hij kan vliegen, moet hij inderdaad kunnen vliegen. Dat geeft veel mogelijkheden, maar doet afbreuk aan de magie. Gevoelsmatig klopt de strip dan niet meer voor mij. Ik vaar volledig blind op mijn instinct van stripmaker. Natuurlijk moet een verhaal kloppen, er moet een logica inzitten. Maar het moet in de eerste plaats goed aanvoelen. Ik wil dat de emoties van de personages naar voren komen. Het mogen geen *platte figuurkes* worden. Sarah en Robin moeten in de eerste plaats echte kinderen blijven. Ik erger me

Robin: onzichtbaar of denkbeeld?

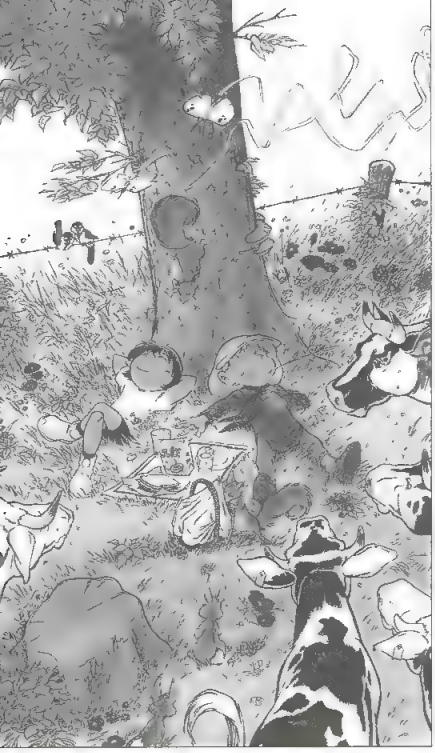

Sarah en Robin

dood als ik Suske en Wiske een vliegtuig zie besturen of Jommeke in een auto zie rijden. Dat *kan* niet. Alhoewel, mijn overbuurjongen reed op zijn negende op een traktor. Soms kan het dus wel. Maar geloofwaardig is het niet."

Krijg je veel reacties van kinderen?

"Weinig. Wat ik hoor, verneem ik via-via. Over het derde album is een anekdote. Een Vlaamse stripjournalist had het cadeau gedaan aan een nichtje of neefje. Wat hij niet wist, was dat het kind al jaren werd geplaagd door nachtmerries, angst voor het donker. Echt problematisch. De ouders waren naar kinderpsychiaters en -psychologen geweest, zonder dat er een oplossing werd gevonden. Het kind las *Zes weken*, herlas het nog een paar keer en had nergens meer last van. De ouders hebben het album nog aan een van die psychologen opgestuurd: 'Honderdzestig frank kost dat.' *(lacht)*"

Misschien komt het doordat je kinderen serieus neemt in je strip?

"Sarahs directe omgeving moet zo realistisch mogelijk zijn. Vroeger, als we gingen eten, vroeg mijn moeder: 'Handen gewassen?' Dat gebeurt ook in *Sarah en Robin*. Zulke dingen helpen het verhaal niet vooruit, maar maken het wel herkenbaar. Voor kinderen, maar ook voor volwassenen. Daar tegenover staat – in het beste geval – het fantasiewereldje van Robin, waarin de verbeelding werkelijkheid wordt. Kinderen geloven in hun fantasieën. Als ze cowboy en indiaantje spelen, *zijn* ze ook echt cowboy en indiaantje. Ook al hebben ze de oude sleufhoed van hun vader op. De kracht van de kinderlijke verbeelding mag je niet onderschatten. De kracht van de volwassen verbeelding daarentegen .

Een uitgever vertelde me ooit dat hij nog altijd niet snapt dat Robin onzichtbaar is 'want je ziet hem immers de hele tijd rondlopen'. Kinderen daarentegen accepteren wat ik vertel. Mits ik het geloofwaardig breng, maar daarvoor dient die realistische benadering. Ik zit nu wel te theoretiseren, maar eerlijk gezegd heb ik er nooit eerder over nagedacht."

Heb je zelf kinderen?

"Ondertussen wel. Toen ik met *Sarah en Robin* begon nog niet. Ik kende zelfs geen kinderen. Daarom moest ik wel uit mijn eigen herinneringen putten. Dat doe ik nog steeds. Alhoewel, het onderwerp van *Hersenspinsels* hoefde ik niet ver te zoeken. Mijn vrouw is psychiatrisch verpleegkundige. Ik heb haar de synopsis laten lezen. Wat ik beschreef, leek haar heel aanvaardbaar. Ik heb het natuurlijk simpel gehouden. Nergens leg ik uit wat de psychiatrische patiënt mankeert. Voor het verhaal is alleen van belang dat zijn waarbeelden werkelijkheid voor hem zijn. Meestal worden "gekke mensen" opgevoerd als zijnde gevaarlijk. Dat is een vooroordeel, en zo afgezaagd Maar een doodgewone psychiatrische patiënt – voor zover die bestaat – ben ik nog niet zo vaak in verhalen tegengekomen. Zeker niet in een strip."

Sarah en Robin *wordt ingekleurd door Peter Rouffa*
Waarom doe je dat niet zelf?

"Als inkleurder heb ik een heel gebrekkige techniek. Als je mij een paar potjes verf geeft, begin ik al te zweten. Het inkleuren zou de strip veel te tijdrovend maken, ook omdat ik al zo lang doe over het tekenen zelf. En dan al dat gesmos op uw werk! Ik ben daar echt niet goed in. Ik heb een middelbare tekenopleiding gevolgd. Die is bedoeld als voorbereiding op de kunstacademie of Sint-Lucas. Maar zover ben ik nooit geraakt."

Nooit in de verleiding geweest alsnog naar de academie te gaan?

"Jawel. Ik heb het zelfs geprobeerd. Dat was een teleurstelling. Je komt daar binnen en zegt: 'Ik ben beroepstekenaar.' Maakt niet uit, je zult toch onderaan moeten beginnen. Dat wil zeggen in september als eerste oefening herfstblaadjes tekenen. Ik had al achttien jaar aan één stuk bladjes getekend. Absoluut oninteressant. Twee, drie weken heb ik het volgehouden. Toen dacht ik: 'Als het zo moet, blijf ik liever thuis.' Ik leer wel met mijn beperkingen te leven."

Schrijf je een verhaal volledig uit voordat je begint te tekenen?

"Ik schrijf meestal een zeer gedetailleerde synopsis, die ook al flarden van dialogen bevat. Daarmee kan ik aan de slag. Nadat ik een stuk of tien pagina's geschreven heb, kan ik me niet meer inhouden en begin te tekenen. Totdat ik geen pagina's meer heb en weer moet gaan schrijven. Aanvankelijk schreef ik uitsluitend om te kunnen tekenen. Tegenwoordig merk ik dat ik meer plezier in het schrijven begin te krijgen. Ook omdat ik meer métier heb. Maar tekenen gaat me nog altijd makkelijker af. Vooral inkten dan. Het is een techniek, een karweitje waarbij je gedachten vrijelijk kunnen afdwalen. Zoiets als afwassen. Of gras afrijden."

Je pagina's zien er erg verzorgd uit. Ook de kleine plaatjes zijn opvallend gedetailleerd, de decors zijn nauwkeurig uitgewerkt.
Lezers krijgen waar voor hun geld.

"Dat moet toch de bedoeling zijn? Ik heb liever dat iemand uit het gigantische aanbod een album van mij kiest dan van iemand anders. Ik kan dat niet doen door elke drie maanden een nieuw album op de markt te brengen. Of ik zou dat wel kunnen doen, maar ik vertik het."

Kwaliteit betaalt uiteindelijk zichzelf?

"Dat is nog niet gebleken, maar ik blijf erin geloven. Tegen beter weten in misschien."

Tussen het tekenen van *Sarah en Robin* en het inkten van *Sam* door tekende Steven Dupré een jaar lang de gagstrip *Waldo's*

Horrorland, die afgelopen zomer onder de titel *Max en Mummie* bij uitgeverij Bee Dee verscheen. De bedenkers daarvan, Dick Briel en Ruud den Drijver, waren bewust op zoek gegaan naar een Vlaamse tekenaar. "Ik heb nog aan Dick gevraagd waarom dat zo was. 'Vlamingen zijn beter dan Nederlanders,' vond hij. En wie was ik om dat tegen te spreken, als ik de kans had een lucratieve klus binnen te rijven? In het Belgisch Centrum van het Beeldverhaal had de directeur hem een kerstkaart van mij laten zien, in een heel realistische stijl getekend. Op zijn verzoek heb ik hem toen een aantal pagina's van *Sarah en Robin* doorgefaxt. Dat bleek dik in orde te zijn."

Desondanks voelt hij zich geen Vlaamse tekenaar: "Ik zie mezelf eerder in een Franstalige traditie staan. Ik ben opgegroeid met de weekbladen *Kuifje* en *Robbedoes*. *Johan en Pierewiet* sprak me meer aan dat *Suske en Wiske* of *Jommeke*. Ik blijf de invloed van andere stripmakers ondergaan, al probeer ik daar zo weinig mogelijk van te laten merken. Het zit 'm niet zozeer in de manier van tekenen als in de manier van een verhaal vertellen. Hoe iets in beeld wordt gebracht.

In het eerste deel van *Peter Pan* van Régis Loisel zit een magistrale pagina. Peter vertelt zijn vriendjes, die zich aan de andere kant van de schutting van het weeshuis bevinden, over zijn moeder. Als ik het me goed herinner, zijn het negen plaatjes met Peter in zijn eentje centraal op de pagina. Je ziet hem op ooghoogte. De camera staat als het ware op een statief. Alle plaatjes eromheen, waarop te zien is wat zich achter de schutting afspeelt, staan scheef. De camera is 'gekanteld'. Fantastisch gedaan, hoewel het weinig mensen zal opvallen. Zoiets wordt opgeslagen op mijn harde schijf. Als het ooit van pas komt, zal ik het zeker kopiëren. Of kopiëren, nou ja, opnieuw gebruiken. Zulke dingen onthoud ik.

Bijvoorbeeld ook de manier waarop Frank Pé een tekening afsnijdt. Hij kan alleen al door de cadrage een emotie oproepen. Da's wel straf, natuurlijk. In *Zoo* laat hij een paar keer een personage in close-up half uit het beeld verdwijnen. Een heel langwerpig, horizontaal prentje waarop heel lang niks te zien is en wanneer je bij het personage aankomt, is het ook nog eens half uit beeld weggedoken. In dat verhaal heeft die uitsnede wel degelijk een functie en dat is heel knap. De ogen van de lezer moeten even zoeken en het is net alsof het verdwijnende personage hem bijna te vlug af was geweest. Onthouden, denk ik dan. Ik wil meegesleept worden door het verhaal. Dat moet toch de bedoeling zijn? En als dat zo is, lees ik een album een tweede keer om te kijken: hoe doet ie dat? Waarom werkt het? Dat is mijn enige leerschool."

Hoewel hij *Max en Mummie* met veel plezier tekende, stopte hij na een jaar toen hem de kans werd geboden bij Standaard een strip voor een volwassen publiek te maken. Hij had hoge verwachtingen van het nieuwe project. "Uiteindelijk duurde het zo lang eer het contract daarvoor rond was, dat ik eigenlijk best nog een jaar *Max en Mummie* had kunnen tekenen. Nou ja, wist ik veel."

Het nieuwe project kreeg de titel *Coma*. Dupré was op het idee voor de reeks gekomen toen een laatkomer die, gevraagd waar hij geweest was, antwoordde: 'In coma.' Daaruit ontwikkelde zich een idee voor een *fantasy*-achtig verhaal over een groep jongeren van rond de zeventien die wakker wordt in een bos. Ze kennen elkaar niet en weten niet wat ze daar doen of hoe ze er terechtgekomen zijn. Het doet enigszins denken aan het meermaals verfilmde boek *Lord of the Flies* van William Golding.

Er waren meerdere redenen waarom hij aan *Coma* wilde beginnen. Een daarvan was dat hij niet aan één strip wilde vastzitten. Het leek hem ideaal om afwisselend aan *Sarah en Robin* en de nieuwe strip te kunnen werken, 'hoewel het nadeel daarvan is dat ze geen van beiden erg opschieten.' *Coma* was zijn eerste serieuze poging om een strip in een realistische stijl te tekenen. Omdat hij besefte dat zijn beperkte kennis van de menselijke anatomie hem veel problemen zou opleveren, leek het hem het verstandig om zich in eerste instantie daarop te concentreren.

"Daarom spelen de eerste twee delen zich nagenoeg volledig in het bos af. Het tekenen van bossen gaat me goed af. Door het verhaal tussen de bomen te situeren kon ik meer tijd vrijmaken voor het overwinnen van de moeilijkheden bij het tekenen van de personages, die immers op mensen moesten lijken. Als ik hun anatomie eenmaal onder de knie heb, kan ik me op het volgende probleem richten: het tekenen van perspectief, van een stedelijke omgeving. Daar hoop ik in het derde verhaal aan toe te komen.

Het tekenen van *Sarah en Robin* stelt minder hoge eisen. Ik kan ze makkelijk gekke bekken laten trekken. Hoewel ik zelf steeds realistischer begin te tekenen, heb ik ontdekt dat het gemakkelijker is de emoties van de personages over te brengen wanneer je een meer karikaturale stijl gebruikt. Tekenaars naar wie ik opkijk, werken in een stijl die realistisch is en toch ook weer niet. Loisel bijvoorbeeld, Bernard Hislaire en Frank Pé. Alledrie bedenken ze hun verhalen vanuit de personages. Zet daarnaast een pure realist als Franz: een fantastische tekenaar, maar zijn figuren blijven papieren poppetjes. Stilstaande beeldjes. Omdat het in zijn stijl niet mogelijk is gelaatsuitdrukkingen te overdrijven totdat ze *werken*."

Het eerste album van *Coma* is intussen gereed, het tweede album voor een groot deel. Duprés uitgever maakt echter weinig aanstalten om de reeks daadwerkelijk uit te brengen, maar wil het werk evenmin vrijgeven voor publicatie elders. Een oplossing is nog steeds niet gevonden. Tot het zover is, ligt ook *Sarah en Robin* stil en verdient hij zijn geld met illustratie-opdrachten. "Nu ik geen strips meer maak, blijk ik plots in staat een fatsoenlijk inkomen, dat wil zeggen *meer* dan het bestaansminimum, te verwerven. Terwijl ik minder uren werk."

PIETER VAN OUDHEUSDEN

Plaat uit 'Coma'

Stripvoorspelling

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staan de prijs (Hfl/BF) en de uitvoering (slappe kaft/harde kaft) vermeld. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala*-redaktie.*

Te verschijnen in december

Big Balloon

Casper en Hobbes 8 (Watterson) 19,95; sk
Looney Tunes kerstalbum (Diversen) 8,95/165; sk.
Sjors en Sjimmie 45 (Wiroja's) 8,95/165; sk.
De wondersloffen van Sjakie 32 (Western/Baker) 8,95/165; sk.

Dargaud

Pin up art book (Berthet/Yann) 49,00; hk.
Colt Walker 2: Gila (Lamy/Yann) 13,95; sk.

Dupuis

Blauwe rook (Pellejero/Lapière) 26,50/485; hk. *Co-productie van de tekenaar van Dieter Lumpen en de scenarist van Brieven uit de bar.*
Jojo 10: Pietertje pechvogel (Geerts) 8,95/165; sk.
Largo Winch 11: Golden Gate (Francq/Van Hamme) 9,75/180; sk en 18,50/335; hk.
Lieve kerstman 1: Hello (Robin/Trondheim) 8,95/165; sk. *Jammer dat de Franse stripduizendpoot Lewis Trondheim met deze gelegenheidsuitgave moet debuteren in het Nederlandse taalgebied.*
Michel Vaillant 63: Cairo! (Graton) 8,95/165; sk.
Robbedoes album 240 (Diversen) 20,50

Silvester

Claire (Wiroja's) 9,95; sk.
Dirkjan 4 (Retera) 12,95; sk.
Gemengd dubbel 3 (Gleever/Van Die) 9,95; sk.

VNU

Donald Duck dubbelpocket 10 (Diversen) 14,95/270; sk.
Oom Dagobert 64: De reisavonturen van Oom Dagobert (Don Rosa) 8,95/160; sk.

Te verschijnen in januari

Boemerang

Rooie Oortjes Cartoonalbum 20 (Diversen) 9,95; sk.

Dargaud

Isaac de Piraat 1: De Amerikanen; 10,95; sk.
Govert Suurbier 5: Breiz Atao; 10,95; sk.
Tramp 5: Koers donker Afrika (Kraehn/Jusseaume) 13,95; sk.
Flip; 10,95; sk.
Volle melk 1 (De Moor) 10,95; sk. *Kobe de Koe zit voortaan bij Dargaud (waar broer Stefaan de Moor met de scepter zwaait).*

Niet aangekondigd toch verschenen

Adolf 1 (Moers) Appelbloesem Pers; 24,95; hk. *Voor het eerst werk vertaald van Walter 'Kleiner Arschloch' Moers. Dapper initiatief van kleine uitgever Appelbloesem, dat gelijk werd beloond met een wagonlading publiciteit.*

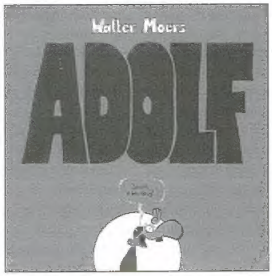

Alfa 5 (Jigounov/Mythic) Le Lombard; 10,95; sk.
Biebel 27: Paladijseiland (Ikke) Standaard; 7,50; sk.
Black hills 1: Dansen met geesten (Marc-Renier/Swolfs) Arboris; 12,95; sk.
De goudsmid 1: Dodelijk gekruid (Warnauts/Raives) Glénat; 25,95; hk. *Na enkele wisselvallige one-shots en de dito serie Venetiaanse suites keren Warnauts en Raives (Lou Cale) terug naar hun oude liefde: de thriller.*
De grote man (Hulsing) De Plaatjesmaker; 7,95; sk. *Het Bureau in het klein. Pincetje van Milan Hulsing.*
Kiekeboe 86: Misstoestanden (Merho) Standaard; 12,50; sk. *Met cd-rom.*
De koffer (Strzelecki/Brusselmans) Prometheus; 25,00; hk. *Tegenvallende parodie op de detectivestrip, geschreven door Herman Brusselmans. Zie ook Het laatste oordeel.*
Lipstick 1 en 2 (David) Vinci; 27,50; hk.
Little Andy Royd (Kriek) De Plaatjesmaker; 7,95; sk. *Geslaagd Pincetje van Gutsman-auteur Erik Kriek.*
Lorusbloem 7: De lynxenhoedster (Franz) Arboris; 29,95; hk.
Corto Maltese: Tango (Pratt) Casterman; 48,00; hk. *Heruitgave met nieuwe cover. Tegelijkertijd verscheen ook een herdruk van Corto Maltese in Siberië.*
Metabaronnen 1 t/m 5 (Gimenez/Jodorowksy) Arboris; 24,95; hk. *De hele serie alsnog in harde kaft.*
Navarra 2: De leeuwenkoning (Cothias/Wachs) Talent; 27,50; hk.
Praktische tips voor het lui op de bank liggen (Grouwstra) 4,50; sk. *Fijn zelfhulp-cartoonboekje van Jan Grouwstra.*
Schaduwland 1 en 2 (Springer/Gibelin) Talent; 27,50 ; hk.
Serie Oud hout: Henk Sprenger (Sprenger) Boumaar; 55,00; hk. *Sober uitgevoerde hardcover met herdrukken van Demoneneiland, Monus man van de maan en Patava de holenjongen.*
Suske & Wiske 266: Kernmonsters (Studio Vandersteen) Standaard; 7,50; sk en 80,00; luxe.

Tomoyo 3: Geen liefde zonder tranen (Hendriks) Oog & Blik/De Harmonie; 35,00; sk. *Tomoyo en Mulan in Vietnam.*
Travis 2: Operatie minotaurus (Diversen) Talent; 27,50; hk.
Verfallstad (Def P.) Ramp Records; 14,50; sk. *Melige undergroundstrips en columns van de voorman van de Osdorp Posse.Zie Het laatste oordeel.*
Kick Vicious 1: De zaak-Harper Sanborn (Mosdi/Liesenborghs) Talent; 27,50; hk.
De vloek van Amber 1 en 2 (Lauffray/Contremarche) Talent; 27,50; hk.
Zéro absolu 3 (Santos/Marazano/Bec) Talent; 27,50; hk.
Zodiak 3: Chyron (Oosterveer/Ritstier) Boumaar; 14,50; sk.

Uno mundo wereldstrips

In het buitenland verschijnen stapels prachtige strips die ons taalgebied amper bereiken. Kwaliteit kent echter geen grenzen. Daarom hieronder een selectie van de meest opvallende buitenlandse titels van de laatste twee maanden.

Les Bandes Dessinées

Après l'Incal (Moebius/Jodorowsky/Beltran) Les Humanoïdes Associés; FF 64; hk. *Een vervolg op de bizarre Incal-space opera door de oorspronkelijke auteurs plus Technovaders-computertekenaar Beltran.*

L'ascension du Haut-Mal 5 (David B.) L'Association; FF 79; sk. *Nieuw deel van David B.'s alom bejubelde autobio-strip.*

La boîte noire (Ferrandez/Benacquista) Gallimard/Futuropolis. *Een man komt na een auto-ongeluk bij in een ziekenhuisbed. Psychologische strip van de makers van o.a. Oriëntaals dagboek en L'outremangeur.*

Le borne gauchet (Sfar) L'Association; FF 124; sk. *Bundel nieuwe korte strips van de productieve auteur van o.a. De dochter van de professor en Pascin.*

Chaos. Le retour de Lone Sloane (Druillet) Albin Michel; FF 89; hk. *Vernassend: een gloednieuwe sf-strip van seventies-coryfee Druillet.*

Les crimes du Phénix (Battaglia) Mosquito; FF 69; sk. *De laatste twee verhalen van de in 1983 overleden Italiaanse 'master of suspense' Dino Battaglia.*

Le feuilleton du siècle (Willem) Cornélius; FF 149; sk. *Opnieuw een onnavolgbaar Willem-boek: de 20e eeuw chronologisch samengevat in dik 200 pagina's. Straffe toebak, zoals dat heet.*

Graines de paradis 1: Lise a souvent peur (Makyo) Glénat; FF 78; hk. *Nieuwe psychologische strip van de auteur van Grimlein Lederwant en Een hart voor IJsland.*

Korrigans 1: Les enfants de la nuit (Mosdi/Civiello) Delcourt; FF 79; hk. *Spectaculair schilderwerk van de makers van Xoco en De kiem van de waanzin.*

Lapinot 6: La couleur de l'enfer (Trondheim) Dargaud. *Modern leven volgens Lewis Trondheim.*

OuBaPo 3: Les vacances (Diversen) L'Association; FF 65; sk. *Stripmakers die zichzelf vrijwillig formele beperkingen opleggen, dat is de formule van OuBaPo. Dit levert creatieve oplossingen op van o.a. Ayroles, Trondheim en Killoffer, deze zomer voorgepubliceerd in dagblad Libération.*

Persepolis 1 (Satrapi) L'Association; FF 89; sk. *De Iraanse Marjane Satrapi blikt terug op de geschiedenis van het land waarin ze opgroeide.*

Politique étrangère (Gerner/Trondheim) L'Association; FF 59; sk. *Gags over de politieke machinaties in een denkbeeldig koninkrijkje.*

Pyjama party (Christopher) La comédie illustrée; FF 68; sk. *Strip over een logeerpartijtje van vijf meiden op de drempel van de volwassenheid. Lichtvoetig realisme in de lijn van Dupuy-Berberian.*

Récits de ville 3 (Diversen) Fréon; FF 120; sk. *Nieuwe stadsportretten uit het Brusselse atelier van Fréon. O.a. Martin tom Dieck, Gabriella Giandelli en Olivier Deprez.*

Sharaz-De (Toppi) Mosquito. *Deze variatie op de verhalen van 1001 nacht wordt wel gezien als het meesterwerk van de Italiaanse virtuoos Toppi.*

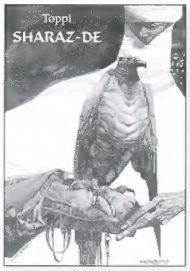

Spoutnik 2 (Diversen) La Pasthèque; FF 85; sk. *De tweede aflevering van dit smaakvolle, jaarlijks verschijnende Canadese striptijdschrift biedt nieuw werk van o.a. Seth, Blain en Ulf K.*

Sur la route des 70's (Dodo/Radis) Les Humanoïdes Associés; FF 139. *Het ABC van de seventies door de goed ingevoerde makers van Bonjour les Indes.*

L'usine électrique (Vanoli) L'Association; FF 89; sk. *De sluiting van een oude elektriciteitscentrale in de Vogezen in bezwerende beelden vastgelegd door Vincent Vanoli.*

Boris Vian en BD (Diversen) Vents d'Ouest; FF 149; hk. *Na de stripbundels over Brel en Monroe nu eerbetonen aan Vian door o.a. Sorel, Mezzo en Rabaté.*

Voyages en utopie (Schuiten/Peeters) Casterman FF 145; hk. *De 3-d projecten van het illustere Duisteren Steden-duo in o.a. Hannover, Brussel en Grenoble bijeengebracht in boekvorm.*

The Comix

4 Eyes 2 (Diversen) Bries; *f* 12,00; sk. *Deze bloemlezing van de Vlaamse uitgever Bries past fraai in het rijtje Spoutnik, Tentakel en Lapin. Nieuw werk van o.a. Ray Man, Kapreles en Gilliom.*

David Boring (Clowes) Pantheon; $ 24.95; hk. *Daniel Clowes bij literaire uitgever Pantheon. Zie Het laatste oordeel.*

Complete Crumb 14: The early 80's (Crumb) Fantagraphics; $ 18.95; sk.

Jimmy Corrigan (Ware) Pantheon; $ 27.50; hk. *Zie Het laatste oordeel.*

Image gun 1 (Diversen); $ 3.75; sk. *Canadese undergroundstrips geselecteerd door Henriette Valium.*

The beauty supply district (Katchor) Pantheon; $ 22.00; hk. *Ben Katchors poëtische mijmeringen bij vergeten grootsteedse ervaringen. Herbeleef de geur van een telefooncel in 1961.*

Little lit (Diversen) RAW junior; $ 20.00; hk. *Sprookjes en legenden van o.a. Joost Swarte, Dan Clowes en Art Spiegelman. RAW dus, maar dan voor kinderen.*

The man on the moon (Ulf. K.) Bries; *f* 16,50; sk. *Door productieproblemen vertraagd, maar dan nu eindelijk ook in het Engels: de sfeervolle korte strips van Ulf K. Zie ZozoLala 112.*

Minor miracles (Eisner) DC; $ 12.95; sk; $ 29.95; hk. *Bundel typisch Eisneriaanse 'man in the street'-strips.*

Mirror, window (Abel) Fantagraphics; $ 12.95; sk. *Stripportretten van arty twintigers en dertigers.*

Mutts 5: Our Mutts (McDonnell) Andrews McMeel; $ 9.95; sk. *De vijfde Mutts-bundel alweer - en de vertaling bij Big Balloon is nog steeds bij boekje 1.*

Paul in the country (Rabagliati) Drawn & Quarterly; $ 3.50; sk. *Rabagliati tekende een van de hoogtepunten in de nieuwste Drawn & Quarterly-bloemlezing. Nu mijmert hij in Dupuy-Berberian-stijl over zijn Canadese jeugdjaren.*

Peanuts 2000 (Schulz) Ballantine Books; $ 11.95; sk. *Hardop lachen, en dat zeker niet alleen uit nostalgie. Ongelooflijk welk topniveau Schulz tot zijn laatste dagen toe wist te halen.*

geen David, enkel Goliaths.

Zet je maar vast schrap, want de Beatdown™ box set is er. Sommige van de bruutste Magic: The Gathering® creatures zijn terug voor een confrontatie van episch formaat.

Twee decks boordevol met zwaargewichten. Twee vervaarlijke creatures als premium cards. Stevige opbergdozen, speciale life counters. Meer dan genoeg om de aarde te laten schudden.

BEATDOWN™

Heb jij het lef om met de grote jongens te spelen?
Bel 0492 53 84 87

PS GAMES

MAGIC The Gathering®

Wizards of the Coast

All trademarks, including character names and their distinctive likenesses, are property of Wizards of the Coast, Inc. ©2000 Wizards